

Софийски университет "Св. Климент Охридски"
Стопански факултет, катедра „Бизнес администрация“

РЕЗЮМЕ НА ДИСЕРТАЦИЯ

РАЗВИТИЕ НА СЕКТОРА НА МСП В КОСОВО:
РОЛЯТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИТЕ ФАКТОРИ

Автор: Msc. Fëllënza Lushaku-Elshani

София, 2025 г.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Значимост и релевантност на изследването

Докторската дисертация, озаглавена „РАЗВИТИЕ НА СЕКТОРА НА МСП В КОСОВО: РОЛЯТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИТЕ ФАКТОРИ“, има за цел да изследва кои институционални фактори влияят върху развитието на МСП в Косово. Малките и средните предприятия (МСП) са основната сила зад икономическия растеж на една нация. Фразата „локомотив на икономическия растеж“ често се използва за описание на МСП (Stanworth and Gray, 1991). Във всяка държава МСП са най-големите работодатели и действат като развъдник на нови работни места (Акровігого, 2021). Малките и средните предприятия влияят върху производството на всяка нация по няколко начина. Влиянието, което оказват върху частния сектор, показателите за заетост в приноса към националния доход и степента на благосъстояние на населението показват колко жизненоважни са те за икономиката и икономическия растеж на една нация (Gherghina 2020).

Малките фирми трябва да имат годишен оборот или общ баланс от поне 10 до 50 милиона евро, за да отговарят на критериите на ЕС. Според стандартите на Световната банка, малките предприятия трябва да имат между 100 000 и 3 милиона долара общи активи или продажби годишно, средните предприятия трябва да имат между 2 и 10 милиона евро, а средните предприятия трябва да имат между 3 и 15 милиона долара общи активи или продажби годишно (Европейска комисия).

Благодарение на интернет и телекомуникациите, МСП участват все повече в глобализацията на бизнеса (Gaspar et al., 2007). Те са в състояние да реагират бързо на конкурентните пазарни условия и нововъзникващите технологии. Новите технологични иновации доведоха до появата на малки фирми (Acs, 1990). Малките компании се присъединяват към пазара, за да се конкурират с утвърдени, по-големи компании. Други компании, които зависят от остарели технологии, някои от които са големи организации, винаги фалират в резултат на засилената конкуренция (Christensen 2015).

Според Йозеф Шумпетер (2003), предприемачите, които използват иновации, за да спечелят пазарен дял, доминират на хаотичен пазар. Но тъй като той отхвърля неокласическата теория за разпределение на богатството и твърди, че няма неокласически „перфектни пазари“ с много купувачи и продавачи, той е мрачен за бъдещето на капитализма.

Теориите на Маркс дискредитираха функцията, инициативността и изобретателността на предприемача, поради което Шумпетер не беше съгласен с тях. Поради неговите открития, частният сектор отстъпи място на публичния сектор и в крайна сметка на един вид социализъм. Както може да се предположи, разширяването на фирмите задушава иновациите и води до стагнация, а не до развитие.

Малките и средни предприятия могат да се представят по-добре, ако изпълняват определени отговорности. Според Менгер, за да се даде на МСП по-важна роля, трябва да бъдат изпълнени следните изисквания: а) събиране на икономически данни; б) извършване на основни изчисления; в) насърчаване на производствения процес; и г) наблюдение на гореспоменатия процес при по-благоприятни икономически условия (Sheshi and Kërçini 2017).

Дефиницията за малки и средни предприятия и тяхната роля в икономическия растеж претърпяха съществена промяна в съвременната икономическа мисъл.

Изследвания на Европейската фондация за изследване на предприемачеството (EFER) поставят въпроса кой всъщност създава работни места в Европа: а) Малките и средните предприятия са основната сила зад създаването на работни места; б) те присъстват във всички сектори на икономиката; в) Партньорствата или екипната работа са от съществено значение за малките и средните предприятия; г) те оперират както на вътрешния, така и на външния пазар; д) те се конкурират с висококачествени стоки и услуги; е) те силно зависят от човешките ресурси; и ж) те се самофинансират, като искат помощ от банките.

Малките и средни предприятия (МСП) са основният източник на приходи. Тъй като те съставляват около 95% от икономиката на страната, те са от съществено значение за нея.

По-голямата част от работните места и БВП се генерират от МСП. Около 140 милиона МСП, или 65% от работната сила, са работили в 130 държави през 2021 г., според данни. Динамиката на формирането на МСП създава икономически растеж. Приблизително 98% от всички фирми в Косово са малки и средни и те имат способността да допринесат значително за икономическия растеж (Агенция за статистика на Косово, 2021 г.).

В Косово, както във всяка друга страна, МСП допринасят за намаляване на безработицата, подобряване на социалното благосъстояние и увеличаване на БВП. Чрез това докторско изследване целта ми е да идентифицирам факторите, които имат положително въздействие, и тези, които имат отрицателно въздействие върху растежа и развитието на МСП. Такива проучвания са от съществено значение, за да помогнат на политиците да разработят по-добри политики и да създадат по-благоприятна среда за бизнеса като цяло и за МСП в частност.

Във всяка национална икономика частният сектор става все по-значим, тъй като той подкрепя заетостта, данъчните приходи, икономическото разрастване и развитието на пазарната система. Частният сектор в Косово се състои от малки, средни и големи индивидуални компании. От 1999 г. насам паричните преводи, публичният сектор и чуждестранната помощ са основните двигатели на икономиката на Косово (Световна банка, 2020 г.). Участието на частния сектор, особено на малките и средните предприятия, е сравнително минимално. Тъй като Косово сега преминава през период на преход, се очаква предприемачеството и основаването на малки предприятия да бъдат от решаващо значение за насочването на нацията към развитие и икономически растеж – два аспекта на съвременната свободна пазарна икономика. През тези години на промяна повечето семейни и частни предприятия отбелязаха огромен растеж.

Малките и средните предприятия обслужват следните индустрии: Въпреки че малките предприятия участват в тази индустрия, производството е свързано с големи корпорации. Търговията е най-привлекателната индустрия за малките и средните предприятия, тъй

като изисква по-малко начален капитал (Kutllovci et al, 2006). Друг доходоносен и добре установен сектор, в който функционират малките и средните предприятия, са услугите (Shiroka-Pula, 2013).

Индустрията, която се е разширила най-много, е търговията. Разширяването се случва благодарение на усилията на косовски бизнесмени в индустрии, които печелят пари с относително минимални инвестиции поради бързия оборот на капитала, а не заради добрите условия и подходящата среда.

Следователно, МСП в Косово днес допринасят с над 65% от БВП на страната, въпреки значителните предизвикателства (Агенция за статистика на Косово, 2021 г.). Според данни на ПРООН, 34% от хората в Косово живеят в бедност, печелейки по-малко от 1,41 евро на ден, докато нивото на безработица е около 43%. С дневни доходи под 0,94 евро, 18% (18%) от населението живее в тежка бедност. Независимо от икономическото разрастване, икономиката не създава достатъчно работни места, за да приюти нови участници и да облекчи ограниченията на пазара на труда, според Доклада на ЕК за напредъка на Косово за 2020 г.

Тази дисертация се стреми да идентифицира институционалните фактори, влияещи върху развитието на малките и средни предприятия в Косово. Институционалните фактори са категоризирани във формални и неформални институции. Формалните институции включват данъчна администрация, данъчни ставки, правене на бизнес и митнически бариери, докато неформалните институции включват корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки. Първо, проучването ще определи кои фактори имат положително въздействие, кои имат отрицателно въздействие и кои нямат значително въздействие върху растежа и развитието на МСП. Накрая, въз основа на получените резултати, ще бъдат предоставени препоръки за това как да се справят с факторите, влияещи негативно върху растежа на МСП. Тези препоръки ще се основават на нашите данни, което ще спомогне за подобряване на цялостната бизнес среда за МСП.

Основателят на новата институционална икономика, едновременно с това и носител на Нобелова награда за икономика, Дъглас Норт (1990), в своя труд „Институции,

институционални промени и икономическо представяне“, представя аналитично условие, което има за цел да изясни решението за методите, коригирани и институционалните промени, влияят върху представянето на икономиките в продължение на непрекъснат период от време. Хората разглеждат институциите като „правила на играта“ (Норт, 1990) или ограничения, които оформят социалните, политическите и икономическите взаимодействия (Норт, 1991; Майер, 2001). Чрез предоставяне на стимули и демотивации за подходящо поведение, институциите могат да насочват определени дейности или поведения (Люелин и Бао, 2014).

Институциите могат да повлияят на способността на фирмата да генерира печалба и да поддържа конкурентното си предимство (Marano et al, 2016). Изследването на поведението и резултатите на организациите, индивидите и други външни фактори се изисква от институционалната теория, която демонстрира значението на икономическите сили в организационното и социалното регулиране (Banalieva, Puffer, & McCarthy, 2018; Carney, Gedajlovic and Yang, 2009). МСП и институционалните структури са тясно свързани в институционалната теория (Busenitz, Gómez, and Spencer, 2000). Институционалната теория е получила много внимание в развитите страни. Правителствата на тези страни са изиграли значителна роля в осигуряването на среда, която е повлияла на икономическия растеж (Bruton, 2010). Броят на изследванията върху въздействието на институционалните фактори върху малкия и средния бизнес в страните в преход остава относително нисък (Lu, Tsang and Peng, 2008).

Традиционните институционални теоретици разделят институциите на два основни компонента: формални и неформални, всеки от които е взаимосвързан и влияе върху способността на предприемачите и МСП да процъфтяват, развиват се и растат (Bruton, Ahlstrom, and Li 2010; Holmes, Miller, Hitt, and Salmador 2013). Формалните институции предоставят кодифицирани правила и стандарти, които насърчават реда и стабилността, като предоставят авторитетни насоки за индивидуално и организационно поведение (North 1990). Връзката между формално и неформално е едностранчива: формалните правила са склонни да заместват неформалните ограничения.

Неформалните институции, от друга страна, са културно обусловен и исторически траен набор от значения и разбирания, споделяни от жителите на всяка страна, които оформят социалното сближаване и координация (Scott 2005). Характеристиките на неформалните институции на всяка страна, по-специално степента на индивидуализъм или колективизъм и властовата дистанция, които те отразяват (Hofstede 1984), определят естеството и развитието на техните формални институции и по този начин институционалната среда, в която предприемачите и МСП взаимодействат (Holmes, Miller, Hitt и Salmador 2013).

Неформалните институции променят кодекси, норми и конвенции. Всички те могат да бъдат разработки, усъвършенствания и модификации на формални правила, норми за действия, санкционирани от обществото, или стандарти за приложения, прилагани вътрешно. Въздействието на формалните и неформалните институции върху развитието на малкия и средния бизнес ще бъде обяснено с помощта на институционална теория. Данъчната администрация, данъчните ставки, бизнес практиките и митническите бариери се считат за формални институционални фактори, докато корупцията, политическата нестабилност и съдебните пречки се считат за неформални институционални фактори.

Освен формалните и неформалните институции, ще бъдат разгледани и няколко други фактора, като пол, възраст и образование, които могат да окажат влияние върху МСП. За държави с връзка между формални и неформални институции, като например тези в преход, регионалният компонент е от решаващо значение. За да се научи повече за потенциалните предимства на посткомунистическите държави, ако се присъединят към Европейския съюз, са необходими повече изследвания в тази област (Mara Jess Nieto et al., 2022).

В Косово за първи път връзката между формалните и неформалните институционални фактори е разгледана в няколко показателя за ефективност на МСП. В повечето предишни изследвания, фокусирани върху Косово, формалните и неформалните институционални фактори обикновено са били измервани само в един сегмент от ефективността на МСП. За разлика от това, аз съм взел пет ключови показателя за ефективност на МСП: растеж на

фирмите, нетни МСП, ефективност на МСП, интернационализация и фискална дисциплина. Концептуалната рамка е всеобхватна, като разглежда както формалните, така и неформалните фактори през призмата на институционалната теория.

Предмет на изследването

Предмет на това изследване са малките и средни предприятия (МСП) в Косово. Като се има предвид, че МСП играят ключова роля в растежа и развитието на една страна, е необходимо да се проучат факторите, които влияят върху представянето им. Предмет на това изследване е развитието на сектора на малките и средните предприятия (МСП) в Косово, като основен компонент на икономическия растеж на страната. Това изследване разглежда ролята на МСП в създаването на работни места, растежа на националното производство и включването им на международния пазар, като анализира как този сектор се е развил в икономическия и социален контекст на Косово от 2000 г. досега. Фокусът е върху това как МСП допринасят за икономическата стабилност и как се справят със структурните предизвикателства, произтичащи от икономика в преход.

Обект на изследването

Целта на това докторско изследване е да се определи кои от институционалните фактори влияят върху растежа и развитието на МСП. Разделих институционалните фактори на формални институции като данъчна администрация, данъчна ставка, правила за правене на бизнес и митнически бариери, както и неформални институции като корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки. Основният фокус ще бъде върху онези институции, които имат отрицателно въздействие върху МСП. Най-подходящият иконометричен модел, особено когато се работи с много компании в продължение на няколко години, е моделът на панелните данни. Този метод позволява контролиране на неизмерими променливи и улеснява задълбочен анализ на представянето на МСП и ролята на формалните и неформалните институции. Следва да се анализира

въздействието на институционалните фактори върху развитието на малкия и средния бизнес. На този етап трябва да се разграничат формалните и неформалните институции и да се види кои от тези институции имат най-голямо влияние върху растежа и развитието на МСП.

Цел и задачи на изследването

Целта на изследването на тази докторска дисертация е да се определи кои институционални фактори (формални и неформални институции) имат положително или отрицателно въздействие върху представянето на МСП. Тези изследователски цели ще бъдат постигнати чрез:

1. Идентифициране на основните предизвикателства, пред които са изправени малките и средните предприятия, поради различните политики и регулации, прилагани понастоящем в Косово.
2. Следва да се анализира въздействието на институционалните фактори върху развитието на малките и средните предприятия. На този етап трябва да се разграничат формалните и неформалните институции и да се види кои от тези институции имат най-голямо влияние върху растежа и развитието на МСП.
3. Следва да се оцени ефективността и държавната и институционална подкрепа за МСП в Косово.
4. Следва да се предоставят препоръки за подобряване на политиките и институционалните интервенции, които да подпомогнат растежа и устойчивостта на малките и средните предприятия.

Изследователска теза и хипотеза

Изследователските хипотези на тази докторска дисертация се фокусират върху влиянието на институционалните фактори върху представянето на МСП. По време на прегледа на литературата повдигнах няколко хипотези, както следва: Има общо 6 основни хипотези и всяка от тях има 5 подхипотези. Представени са общо 36 хипотези. Основните хипотези са: Н1 - Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези); Н2 - Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези); Н3 - Митническите бариери имат отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези); Н4 - Корупцията има отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези); Н5 - Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези); Н6 - Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху МСП (с 5 подхипотези).

Обхват на изследването

В това изследване се разглеждат растежът и развитието на МСП в Косово във връзка с институционални въпроси. Предвид специфичната институционална система и икономически терен на Косово, изследването се фокусира върху МСП, които работят там.

Изследването изследва ключови институционални фактори, включително правителствени политики, регулаторна рамка, правни изисквания, механизми за финансова подкрепа и административни процедури, които влияят върху представянето на МСП. Изследването включва МСП от различни индустрии, като производство, услуги, търговия, технологии и др., за да се осигури цялостно разбиране на институционалните ефекти в различните бизнес сектори. Изследването разглежда данни и тенденции от 2010 до 2020 г. (11 години), за да се оцени как институционалните влияния са се развивали и са оформили развитието на МСП с течение на времето. Вторични данни от доклади и институции се анализират с помощта на количествения изследователски подход.

Чрез определяне на този обхват, изследването има за цел да предостави смислена информация за институционалните предизвикателства и възможности за МСП в Косово, като в крайна сметка предлага практически препоръки за подобряване на бизнес средата.

Методика

Изследването използва вторични данни, получени от Агенцията за статистика на Косово и базата данни на Световната банка. Общо има пет зависими променливи, което води до общо 4730 наблюдения (86 компании x 11 години = 946 наблюдения x 5 зависими променливи) за тази докторска дисертация. Зависимите променливи са растеж на МСП, нетни МСП, представяне на МСП, интернационализация и фискална дисциплина. Независимите променливи са разделени на формални институции и неформални институции. За формалните институции включихме данъчна администрация, данъчна ставка, правене на бизнес и митнически бариери. За неформалните институции включихме корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки. Като контролна променлива включихме нивото на безработица. Формулираните изследователски въпроси са следните: кои от формалните и неформалните институционални фактори влияят върху всяка от зависимите променливи?

Най-подходящият иконометричен модел, особено когато се работи с много компании в рамките на няколко години, е моделът на панелните данни. Панелните данни са данни за група от n елемента (в нашия случай малки и средни предприятия), взети за няколко години (в нашия случай годините 2010 - до 2020) или времеви периоди за една или няколко променливи (в нашия случай имаме пет зависими променливи) Y или (в нашия случай имаме няколко независими променливи) X .

Източници на данни

Основните източници на данни, използвани в това проучване, са:

1. Косовска агенция за статистика (растеж на МСП, резултати на МСП – възвръщаемост на капитала, фискална дисциплина, нетни МСП и интернационализация).
2. База данни на Световната банка (данъчна ставка, данъчна администрация, правене на бизнес, митнически бариери, корупция, политическа нестабилност, съдебни пречки и безработица).

Полезност и новост на резултатите

Това проучване предлага задълбочена информация за това как институционалните променливи влияят върху разрастването на малките и средните предприятия в Косово. То помага за оформянето на по-добри политики за подобряване на бизнес средата и подкрепа на икономическото развитие. Изследването предлага на МСП ясно разбиране за това как институционални фактори като данъчна ставка, данъчна администрация, корупция, митнически бариери и др. влияят върху растежа им, като им помага да адаптират стратегиите си за устойчивост. Тези открития ще позволят на банките и инвеститорите да разберат по-добре изискванията на МСП и да предоставят финансови решения за техните нужди. Това проучване е изключително важно за бъдещи изследвания върху значението на въздействието на формалните и неформалните институции върху растежа на МСП в страните в преход, като Косово.

От тази статия произлизат няколко открития, които могат да ни помогнат при вземането на решения, особено в Косово: а) статията е фокусирана върху Косово, за разлика от повечето други статии, които разглеждат развитите страни като казус, б) Тази статия предоставя по-пълно разбиране на трудностите, пред които са изправени МСП, чрез комбиниране на променливите на формалните и неформалните институции, в) Използваният иконометричен модел е панелният модел, който анализира характеристиките на формалните и неформалните институции върху представянето на МСП в продължение на 11 години, г) Противоречни открития относно корупцията: Едно от

най-интригуващите нови открития е, че в косовска среда корупцията изглежда подобрява представянето на МСП. Това опровергава общоприетите схващания и кани за по-нататъшен разговор относно функцията на институциите в развиващите се страни. д) Като предлага конкретни предложения за подобряване на публичните политики и подпомагане на МСП в Косово, това изследване надхвърля теоретичния анализ.

Ограничения на изследването

Това изследване не е без ограничения. Това е изследване в една държава с ограничен брой наблюдения. Бъдещите изследвания трябва да обмислят многодържавни изследвания с повече данни от повече компании, включени в изследването. Данните от предприятия от различни държави осигуряват обобщаемост.

Междувременно, бъдещите изследователи могат да увеличат броя на зависимите променливи на формалните и неформалните институции, както и контролните променливи като образование, пол, икономически растеж и др. В бъдещи изследвания,

Ще се стремя да проведа проучвания, като разделя бизнеса по сектори, като например въздействието на институционалните фактори върху растежа на търговските МСП, следвани от МСП, ориентирани към услугите, и накрая, производствените МСП.

Апробация на резултатите от дисертационното изследване

Резултатите от дисертацията са следните:

1. Публикуване на научна статия по изследваните теми:

Заглавие на научната статия: „Ролята на институционалните фактори върху растежа на малките и средни предприятия“

Публикувано онлайн: 2 ноември 2024 г.

Том 7 Брой 5 (2025)

<https://doi.org/10.31893/multiscience.2025249>

Име на научното списание: Multidisciplinary Science Journal - ISSN: 2675-1240

Издател: Malque Publishing

Индексирано: Scopus

1. Участие в международни научни конференции с научен доклад:

Заглавие на научния доклад: „Формални и неформални институционални фактори като предсказващи фактори за растежа на малките фирми“

19-та Международна конференция за бизнес върхови постижения

20-22 март 2025 г., Букурещ, Румъния

Въз основа на тази докторска дисертация се подготвят четири научни доклада, които скоро ще бъдат представени за публикуване в надеждни списания, индексирани в Scopus и WoS.

а) „Ролята на институционалните фактори върху представянето на МСП – ROE“

б) „Ролята на институционалните фактори върху фискалната дисциплина“

в) „Ролята на институционалните фактори върху нетната печалба на МСП“

г) „Ролята на институционалните фактори върху интернационализацията“

II. Структура на дисертацията

Дисертацията е структурирана в пет глави, въведение, препратки и четири приложения. Обемът на дисертацията е 172 страници (без приложенията), включително 134 страници основен текст и 38 страници препратки.

Съдържание

I.	ВЪВЕДЕНИЕ	
	Значимост и релевантност на изследването	2
	Предмет на изследването	8
	Обект на изследването	8
	Цел и задачи на изследването	9
	Изследователска теза и хипотеза	10
	Обхват на изследването	10
	Методика	11
	Източници на данни	12
	Полезност и новост на резултатите	12
	Ограничения на изследването	13
II.	Структура на дисертацията	15
III.	Резюме на съдържанието на дисертацията	16
IV.	Научни и приложни приноси	41
V.	Публикации, свързани с темата на дисертацията	47
	Референции	48

III. Резюме на съдържанието на дисертацията

Въведението на дисертацията обосновава релевантността и значимостта на изследването, като същевременно определя целта на изследването, изследователските задачи, предмета и обекта на изследване. Във въведението се обсъждат тезата и хипотезите на изследването, обхватът на изследването, изследователските методи, източниците на данни, полезността и новостта на резултатите, както и ограниченията на изследването.

ГЛАВА I – Теоретична рамка

Теоретична рамка - е разделена на три подраздела

Подраздел 1.1. – Малки и средни предприятия: Определение и отличителни черти. Този подраздел разглежда предизвикателствата и сложността на дефинирането на малки и средни предприятия (МСП) в световен мащаб, като подчертава липсата на универсално определение. Европейската комисия стандартизира определението си за МСП през 2003 г. въз основа на броя на служителите, годишния оборот и критериите за баланса, но въпреки това продължават да съществуват разлики в световен мащаб. Световната банка използва други финансови показатели, което създава несъответствия в класификацията. МСП се считат за важни за икономическия растеж, предоставяйки значителни възможности за заетост и насърчвайки иновациите; въпреки това, различията в терминологията и критериите затрудняват трансграничните сравнения. Този подраздел идентифицира два подхода за дефиниране на МСП: количествен подход (напр. брой служители и финансови показатели) и качествен подход (напр. стил на управление, пазарна позиция и организационна структура).

Дефиниция на малки и средни предприятия съгласно стандарта на Европейския съюз

<i>компани</i>	<i>Микробизнеси</i>	<i>Малки предприятия</i>	<i>Средни предприятия</i>
<i>Брой служители</i>	<10	<50	<250
<i>Годишен оборот или общ годишен баланс</i>	≤ 2 милион €	≤10 милион €	≤50 милион €

Източник: Европейска комисия, 2005 г.

Докладът разглежда и уникалните предизвикателства пред МСП, като липса на ресурси, недостатъчен управленски опит и зависимост от по-големи предприятия. МСП са признати за своята адаптивност, фокус върху клиентите и иновационен потенциал, но класификацията им остава непоследователна, отразявайки регионалните и институционалните приоритети. Въпреки тези различия, МСП са движеща сила на икономическата стабилност и растеж в различните сектори.

Подраздел 1.2. Институционална теория - Този подраздел подчертава еволюцията и приложението на институционалната теория, особено нейното значение за малките и средни предприятия (МСП). Той акцентира върху фундаменталния принос на Дъглас Норт и Филип Селзник, показвайки как институциите - както формални (като данъчна ставка, данъчна администрация, правене на бизнес и митнически бариери), така и неформални (като корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки) - влияят върху организационното поведение, икономическия растеж и иновациите. Ключовите моменти включват: Институционална теория - Тази теория анализира бизнеса като продукт на социален и икономически натиск, като подчертава взаимодействието между формални и неформални институции. Въздействие върху МСП: МСП са засегнати от институционални фактори като данъчни политики, корупция и социални норми, които влияят на тяхното развитие и ефективност. В икономиките в преход хармонизацията между формалните и неформалните институции е от решаващо значение за растежа на МСП.

Този подраздел представя и институционалната йерархия на Уилямсън, която функционира на четири нива: Социална вграденост (неформални норми и традиции,

които се развиват през вековете), Институционална среда (формални правила, като права на собственост и закони), Управление (структури като договори, които са в съответствие с формални правила) и Разпределение на ресурсите (динамичният процес на разпределение на ресурсите и стимулите). Подразделът подчертава необходимостта от по-нататъшни изследвания върху въздействието на институционалните фактори върху МСП, особено в посткомунистическите и преходните икономики, както и техните потенциални ползи в контексти като интеграцията в Европейския съюз. Уилямсън (2000) предлага четиристепенна йерархия на институциите, както е представено в таблицата по-долу.

Йерархия на институциите от Уилямсън

	Ниво	Честота (години)	Цел
	L1: Вкорененост: - Неформални институции - Обичаи - Норми - Религия	100 до 1000	Често некалкулативно; спонтанно
↓ ↑			
L2 – Икономика на правата на собственост	L2: Институционална среда: - Формални правила на играта – особено собственост (държавна система, съдебна система, бюрокрация)	10 до 100	Създайте правилната институционална среда. Икономизиране от първи ред
↓ ↑			
L3 – Икономика на транзакционните разходи	L3: Управление: - правила на играта – особено договори (съгласуване на структурите на управление с транзакциите)	1 до 10	Правилно установете структурите на управление. Икономизъм от втори ред
↓ ↑			
L4 – Неокласическа икономика/Теория на агенцията	L4: Разпределение на ресурсите и заетост (цени и количества; съгласуване на стимулите)	непрекъснат	Определете правилно граничните условия. Икономизиране от трети ред

Източник: Уилямсън, 2000

Подраздел 1.3. Институционална среда и предприемачество - Малките и средни предприятия (МСП) са от решаващо значение за икономическото развитие на страната, осигурявайки непрекъснат финансов принос, създаване на работни места във всички сектори, индустриално развитие и растеж на износа. Като такива, те играят важна роля в частния сектор, движейки растежа на производството и заетостта с течение на времето. Различни автори често наричат МСП „двигателите на икономическия растеж“ заради техния ориентиран към хората подход, където личността на главния изпълнителен директор е от съществено значение за успеха. Друга характеристика на МСП е броят на служителите, който служи като ключов критерий за разграничаване на малките предприятия от големите. Много проучвания са изследвали въздействието на институционалните фактори върху растежа на фирмите, като са подчертали, че неблагоприятната среда не е задължително да възпрепятства производителността и дори може да има положителен ефект.

В икономиките в преход, където развитието е в ход, слабите институции често изпитват повече нестабилност и резки промени, отколкото развитите икономики. Изследванията в Латинска Америка акцентират върху въздействието на вътрешни и външни фактори, като например публичните политики и макроикономическите условия, върху способността на фирмата да расте. Въпреки това, има ограничени изследвания върху МСП в икономиките на Източна Европа, като например Косово. Този регион е особено интересен поради културната динамика и необходимите трансформации, необходими за интеграцията в Европейския съюз. Необходими са повече изследвания, за да се проучат потенциалните ползи за посткомунистическите държави от членството в ЕС.

Глава II. Преглед на литературата и концептуална рамка.

Тази глава е разделена на четири подглави. Първата подглава – „Емпирични изследвания върху ефектите на формалните и неформалните институционални фактори върху МСП“ – е разделена на два раздела, които се фокусират върху прегледа на литературата на

емпиричните изследвания за тяхното въздействие върху икономическия растеж, както и върху въздействието на формалните и неформалните институции върху МСП. 2.1.1. Формални институционални фактори - Формалните институции играят ключова роля във формирането на бизнес и предприемаческата среда, като предоставят структурирани рамки като правителствени политики, социално-икономически условия, предприемаческо образование и достъп до финансови ресурси. Тези институции включват права на собственост, свобода на бизнеса, свобода на труда и данъчни политики, които колективно влияят върху пазарните операции и предприемаческия растеж. Те са от съществено значение за намаляване на несигурността в икономическия и политическия обмен и насърчаване на социалното сближаване. Правителствата са от основно значение за установяването на ефективни формални институции чрез създаване на правни рамки, борба с корупцията и насърчаване на благоприятна за бизнеса среда. Проучванията показват, че тези елементи оказват значително влияние върху растежа на бизнеса в различни страни.

Например, формални институции като данъчните системи и регулаторните рамки имат дълбоки културни корени, които влияят на практическото им прилагане. В икономиките в преход, особено в Източна Европа, формалните институции, повлияни от членството в ЕС, взаимодействат с останалите неформални институции от комунистическите режими, което влияе върху разпределението на ресурсите и растежа на МСП. Освен това, наличието и ефективността на формалните институции се разглеждат като критични за насърчаване на стабилна среда за предприемачество, намаляване на рисковете и насърчаване на икономическото развитие. 2.1.2. Неформални институционални фактори - Неформалните институции са по-трудни за измерване от формалните, защото не са официално кодифицирани. Те обхващат традиции, обичаи, морални стандарти, религиозни вярвания и модели на поведение, които са се развили с течение на времето. За разлика от формалните институции, които се основават на кодифицирани държавни разпоредби и решения на трети страни, неформалните институции са вкоренени в културни норми, ценности и социални стандарти. Авторите свързват неформалните институции с обществените ценности и норми, включително политически идеологии,

корупция и култура. Проучванията показват, че по-високите нива на бюрокрация често корелират с повишена корупция. Неформалните институции, определени като обичаите, вярванията и поведението, които оформят културата на обществото, са по-малко ефективни за бизнес резултатите от формалните институции.

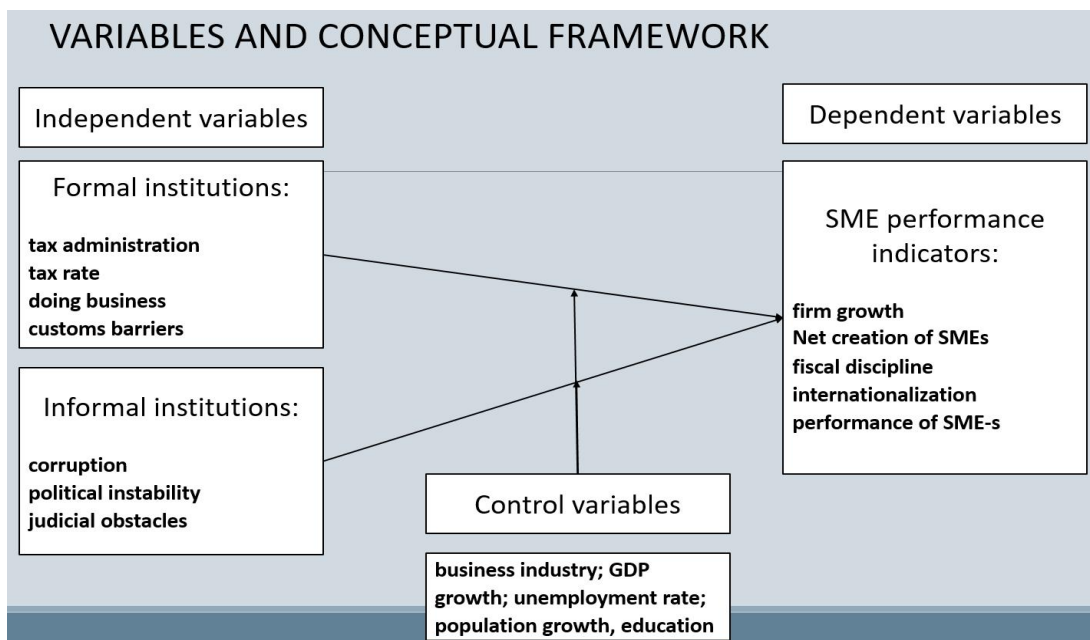
Компаниите, работещи в неформални рамки, са склонни да се представят по-зле в сравнение с тези, функциониращи във формална институционална среда. Световната банка измерва неформалните институции чрез показатели за управление, като например формулиране на правителствена политика и възприятия на гражданите за институционалната ефективност. Социалният капитал, който включва доверие в индивиди, институции и гражданско поведение, се счита за неформална институция, тъй като отразява социалните и културните условия на обществото.

Подраздел 2.2. Емпирични изследвания – формални и неформални институции за МСП. В този подраздел са включени голям брой изследвания и различни автори. За всяко разглеждано изследване са предоставени подробности относно това, което е използвано за намиране на резултатите. Описани са имената на авторите, заглавието на статията, теоретичната рамка, формулираните хипотези, използваният иконометричен модел, приложената методология, резултатите, ограниченията и бъдещите изследвания. Всички статии, които съм използвал като основа, са прегледани по този начин. Изследванията са в тясната област на изследване, по-специално занимаващи се с въздействието на институционалните фактори, а именно ефекта на формалните и неформалните институции върху представянето на МСП. Този подраздел е разделен на два подраздела: 2.2.1. Емпирични изследвания от Косово и балканските страни и 2.2.2. Емпирични изследвания от други страни и контексти

Подраздел 2.3 Концептуална рамка и хипотеза - изследва влиянието на формалните и неформалните институции върху развитието на МСП, като подчертава значението им за икономиката на Косово и отвъд нея. Изследването подчертава регионалното значение на формалните и неформалните институционални взаимодействия, особено в страните в

преход с стремежи за интеграция в ЕС. Ключови показатели за ефективност на МСП, включително растеж на фирмите, нетно създаване на МСП, фискална дисциплина и интернационализация, са анализирани като зависими променливи. Контролни променливи, като бизнес сектор, растеж на БВП, ниво на безработица, растеж на населението и образование, също са включени, за да се осигури цялостен анализ. Зависимите, независимите и контролните променливи са описани на фигурата. Естествено, въз основа на фигура е илюстрирана връзката между тези променливи.

Фигура. Формални и неформални институции върху създаването на МСП

Подраздел 2.3.1. Хипотеза за въздействието на формалните институции върху развитието на МСП - Този раздел разглежда въздействието на формалните институции върху развитието на малките и средните предприятия (МСП), особено в икономики със слаби институционални рамки. Силните формални институции, които осигуряват ясни правила и разпоредби, водят до по-предсказуеми и стабилни пазари, което е от полза за МСП. Слабите институции обаче, особено в развиващите се икономики, могат да създадат нестабилна среда, която възпрепятства растежа. Фактори като данъчните ставки и

данъчната администрация са от решаващо значение за МСП. Високите данъци, сложните данъчни системи и неефективната данъчна администрация влияят негативно върху растежа и ефективността на МСП. Барьерите, свързани с търговията, като тарифи и регулаторна неефективност, също представляват предизвикателства за МСП. Проучванията показват, че високите данъчни ставки, сложните данъчни системи и търговските бариери възпрепятстват растежа на фирмите, интернационализацията и фискалната дисциплина. Предложени са хипотези, твърдящи, че високите данъчни ставки, данъчната администрация и търговските бариери имат отрицателно въздействие върху растежа, ефективността и цялостния успех на МСП.

Изследването има за цел да тества следната хипотеза:

H1 - Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху МСП

H1a: Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H1b: Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H1c: Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H1d: Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху интернационализацията

H1e: Високите данъчни ставки имат отрицателно въздействие върху представянето на МСП

H2 - Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху МСП

H2a: Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H2b: Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H2c: Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H2d: Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху интернационализацията

H2e: Данъчната администрация има отрицателно въздействие върху представянето на МСП

H3 - Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху МСП

H3a: Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H3b: Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H3c: Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H3d: Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху интернационализацията

H3e: Търговските бариери имат отрицателно въздействие върху представянето на МСП

Подраздел 2.3.2. Хипотеза за въздействието на неформалните институции върху развитието на МСП - Този раздел обсъжда въздействието на неформалните институции върху развитието на малките и средните предприятия (МСП). Неформалните институции, като корупцията, съдебните пречки и политическата нестабилност, играят важна роля във формирането на поведението и представянето на МСП, особено в страни със слаби формални институции. Корупцията може както да възпрепятства, така и в някои случаи да подобри ефективността в икономиките в преход, въпреки че като цяло се отразява негативно на растежа на фирмите, интернационализацията и фискалната дисциплина. Съдебните пречки, включително неефективните правни системи, намаляват интернационализацията на МСП и обезкуражават използването на съдилища. Политическата нестабилност също има пагубен ефект върху МСП, ограничавайки растежа, създаването и представянето на фирмите. Предлагат се хипотези, че корупцията, съдебните пречки и политическата нестабилност влияят негативно върху различни аспекти от развитието на МСП.

H4 - Корупцията има отрицателно въздействие върху МСП

H4a: Корупцията има отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H4b: Корупцията има отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H4c: Корупцията има отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H4d Корупцията има отрицателно въздействие върху интернационализацията

H4e: Корупцията има отрицателно въздействие върху представянето на МСП

H5 - Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху МСП.

H5a: Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H5b: Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H5c: Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H5d: Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху интернационализацията

H5e: Съдебните пречки имат отрицателно въздействие върху представянето на МСП

H6- Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху МСП

H6a: Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху растежа на фирмите

H6b: Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП

H6c: Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина

H6d: Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху интернационализацията

H6e: Политическата нестабилност има отрицателно въздействие върху представянето на МСП

Глава 3. Методология на изследването

– Разделена е на две подглави.

3.1. Събиране на данни - Тази докторска дисертация използва панелни данни, за да анализира въздействието на институционалните фактори върху представянето на малките и средните предприятия (МСП) в Косово. Изследването включва 86 МСП за период от 11 години (2010-2020 г.), с 946 наблюдения за всяка от петте зависими променливи, общо 4730 наблюдения. Приложеният иконометричен модел е моделът на панелните данни, който помага за оценка на промените във времето и между предприятията, предлагайки по-точни резултати. Този метод позволява контролиране на неизмерими променливи и улеснява задълбочен анализ на представянето на МСП и ролята на формалните и неформалните институции. Софтуерът, използван за анализ на данните, е STATA, а подходът е валидиран от предишни проучвания. Методологията се фокусира върху линейна регресия за оценка на растежа на МСП, като се отчита влиянието на институционалните фактори.

3.2. Променливи - В проучването са анализирани 86 малки и средни предприятия в Косово в продължение на 11 години, с общо 946 наблюдения. Извадката представлява структурата на МСП в Косово: 13% са производствени компании, 41% са търговски дружества, 8% са строителни фирми, 18% са в хотелиерството, транспорта и услугите, а останалите 20% са микропредприятия. Проучването използва няколко показателя за ефективност като зависими променливи, включително растеж на МСП, възвръщаемост на собствения капитал (ROE), фискална дисциплина, създаване на нови МСП и интернационализация, като данните са получени от Косовската агенция по статистика (KAS) и Data World Bank. Независимите променливи включват формални институции (данъчна ставка, данъчна администрация, правене на бизнес и митнически бариери) и неформални институции (корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки). Включена е и контролна променлива за безработицата. Данните за независимите променливи са

получени от базата данни на Световната банка. Изследването използва теста на Хаусман, за да определи използването на модел с фиксирани ефекти, както и други тестове като Дърбин-Уотсън (автокорелация), Максимална дисперсионна инфлационна статистика (мултиколинеарност) и LM статистика на Бройш-Паган (хетероскедастичност). Представена е концептуалната рамка на изследването, за да се оцени въздействието на формалните и неформалните институции върху представянето на МСП в Косово.

Променлива	Съкращение	Видове променливи		Изчисление	Източник
		Зависим	Показател за ефективност на МСП		
Растеж на малките и средни предприятия	FG	Зависим	Показател за ефективност на МСП	Логаритъм на средните общи активи - евро	Косовска агенция за статистика (КАС)
Резултати на МСП – ROE	ROE	Зависим	Показател за ефективност на МСП	Нетен доход/среден общ собствен капитал	Косовска агенция за статистика (КАС)
Фискална дисциплина	FD	Зависим	Показател за ефективност на МСП	Разлика между приходи и разходи	Косовска агенция за статистика (КАС)
НЕТО МСП	NS	Зависим	Показател за ефективност на МСП	Брой новосъздадени МСП	Косовска агенция за статистика (КАС)
Интернационализация	IN	Зависим	Показател за ефективност на МСП	Нетен износ (внос-импорт)	Косовска агенция за статистика (КАС)
Данъчна ставка	TR	Независим	Официална институция	Данък печалба (% от печалбата)	База данни на Световната банка
Данъчна администрация	TA	Независим	Официална институция	Общо данъчни приходи - евро	База данни на Световната банка
Правене на бизнес	DB	Независим	Официална институция	Ден - Започване на бизнес	База данни на Световната банка
Персонализирани бариери	CB	Независим	Официална институция	Търговия (% от БВП)	База данни на Световната банка
Корупция	CO	Независим	Неформална институция	$R=P/100(N+1)$ Контрол на корупцията	База данни на Световната банка
Политическа нестабилност	PI	Независим	Неформална институция	от -2,5 до 2,5	База данни на Световната банка

Съдебни пречки	JO	Независим	Неформална институция	$R=P/100(N+1)$ - Върховенство на закона	База данни на Световната банка
Безработица	UN	Независим	Контролна променлива	% от безработицата	База данни на Световната банка

Глава 4. Емпирични открития

4.1. Ролята на институционалните фактори върху растежа на МСП - Това проучване анализира растежа на МСП в Косово в продължение на 11 години, използвайки различни институционални фактори (както формални, така и неформални) като независими променливи. Зависимата променлива е растежът на МСП, който се влияе от данъчните ставки, данъчната администрация, митническите бариери, корупцията, политическата нестабилност, съдебните пречки и безработицата. Данните за тези фактори са получени от Световната банка. Ключовите открития от анализа включват Данъчни ставки: Положителна и значима корелация с растежа на МСП, което предполага, че по-високите данъчни ставки могат да корелират с увеличен растеж на фирмите, вероятно поради по-добра инфраструктура и обществени услуги, финансирани от данъци. Данъчна администрация: Силно влияе върху растежа на МСП, като по-добрата данъчна администрация води до по-голям растеж на бизнеса поради увеличените държавни приходи и подобрените условия за бизнес. Правене на бизнес: Не е статистически значимо по отношение на влиянието върху растежа на МСП, което противоречи на някои предишни изследвания. Митнически бариери: Отрицателно въздействие върху растежа на МСП, тъй като забавянията на митниците поради бариери могат да възпрепятстват бизнес операциите. Корупция: Изненадващо, положителната връзка с растежа на МСП предполага, че предприятията могат да намерят начини да се справят с корумпираните системи. Политическа нестабилност: Въпреки че показва положително въздействие, то не беше статистически значимо по отношение на влиянието върху растежа. Съдебни пречки:

Няма значително въздействие върху растежа на МСП, въпреки че някои минали проучвания подчертават неговото значение. В проучването е използван модел с фиксирани ефекти, потвърден от теста на Хаусман, като най-подходящ подход за този набор от данни. Допълнителни тестове (хетероскедастичност, автокорелация и мултиколинеарност) не показаха сериозни проблеми в остатъците на модела, което го прави надежден за интерпретация. Като цяло, проучването заключава, че докато някои фактори, като данъчната администрация и корупцията, имат значително въздействие върху растежа на МСП в Косово, други, като съдебните пречки и политическата нестабилност, нямат такова. Констатациите допринасят за по-добро разбиране на институционалната среда, засягаща МСП в Косово.

4.2. Ролята на институционалните фактори върху представянето на МСП – ROE – Това проучване изследва факторите, влияещи върху представянето на МСП в Косово, като се фокусира върху възвръщаемостта на собствения капитал (ROE) като зависима променлива. Независимите променливи включват формални институции като данъчна ставка, данъчна администрация, лекота на правене на бизнес и митнически бариери, както и неформални институции като корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки, като безработицата е контролна променлива. Анализът установява, че данъчната ставка, данъчната администрация, лекотата на правене на бизнес и безработицата оказват значително влияние върху представянето на МСП. По-високите данъчни ставки, по-добрата данъчна администрация и благоприятната бизнес среда допринасят положително за ROE на МСП. За разлика от това, променливи като митнически бариери, корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки нямат статистически значим ефект върху представянето. Проучването заключава, че подобряването на данъчната администрация, улесняването на бизнес операциите и справянето с безработицата са ключови за подобряване на представянето на МСП в Косово. Въпреки че политическата нестабилност и съдебните пречки не са значителни, те все пак потенциално влияят върху дългосрочния растеж на МСП.

4.3. Ролята на институционалните фактори върху фискалната дисциплина – Това проучване изследва факторите, влияещи върху представянето на МСП в Косово, като се фокусира върху възвръщаемостта на собствения капитал (ROE) като зависима променлива. Независимите променливи включват формални институции като данъчна ставка, данъчна администрация, лекота на правене на бизнес и митнически бариери, както и неформални институции като корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки, с безработица като контролна променлива. Анализът установява, че данъчната ставка, данъчната администрация, лекотата на правене на бизнес и безработицата оказват значително влияние върху представянето на МСП. По-високите данъчни ставки, по-добрата данъчна администрация и благоприятната бизнес среда допринасят положително за ROE на МСП. За разлика от това, променливи като митнически бариери, корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки нямат статистически значим ефект върху представянето.

Проучването заключава, че подобряването на данъчната администрация, улесняването на бизнес операциите и справянето с безработицата са ключови за подобряване на представянето на МСП в Косово. Въпреки че политическата нестабилност и съдебните пречки не са били значителни, те все пак потенциално влияят върху дългосрочния растеж на МСП. Това проучване разглежда факторите, влияещи върху фискалната дисциплина в МСП в Косово, като се фокусира върху формалните и неформалните институции, както и върху безработицата като контролна променлива. Използвайки данни от Индикаторите за световно развитие на Световната банка, проучването прилага регресионен модел, за да анализира въздействието на данъчната ставка, данъчната администрация, лекотата на правене на бизнес, митническите бариери, корупцията, политическата нестабилност, съдебните пречки и безработицата върху фискалната дисциплина. Описателната статистика показва, че данъчната администрация и фискалната дисциплина са високи, докато политическата нестабилност и данъчната ставка са относително ниски. Корелационният анализ разкрива положителна връзка между фискалната дисциплина и данъчната ставка, данъчната администрация и безработицата, докато други фактори като правене на бизнес, митническите бариери, корупцията и съдебните пречки оказват отрицателно влияние върху фискалната дисциплина.

Регресионният анализ установява, че данъчната ставка и данъчната администрация имат значително положително въздействие върху фискалната дисциплина, като по-високите данъчни ставки и по-добрата данъчна администрация водят до подобрена фискална дисциплина. Обратно, лекотата на правене на бизнес има значително отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина, което показва, че пречките, свързани с бизнеса, намаляват фискалните резултати. Въпреки това, други фактори, включително митнически бариери, корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки, се оказаха статистически незначими по отношение на влиянието върху фискалната дисциплина, въпреки някои отрицателни корелации. Проучването заключава, че подобряването на данъчната администрация и данъчните ставки може да подобри фискалната дисциплина сред МСП в Косово. Докато други фактори като политическа нестабилност и съдебни пречки са важни, те не показват значително въздействие върху фискалната дисциплина в този анализ.

4.4. Ролята на институционалните фактори върху нетните МСП - Това проучване изследва факторите, влияещи върху създаването на малки и средни предприятия (МСП) в Косово. Анализът се фокусира върху редица фактори, категоризирани във формални и неформални институции, както и върху контролната променлива на безработицата. Формалните институции включват данъчна администрация, данъчни ставки, лекота на правене на бизнес и митнически бариери. Неформалните институции включват корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки. Описателният анализ разкрива обща картина на икономическата среда в Косово, със забележителни наблюдения относно данъчната администрация, условията за бизнес и нивата на политическа нестабилност. Корелационният анализ допълнително показва, че някои фактори, като данъчната администрация и правенето на бизнес, оказват положително влияние върху създаването на МСП, докато други, като данъчните ставки, корупцията и безработицата, имат отрицателно въздействие.

Регресионният анализ разкри няколко ключови прозрения. Установено е, че по-високите данъчни ставки и лошата данъчна администрация значително възпрепятстват създаването

на МСП. Корупцията също има силно отрицателно въздействие, демонстрирайки как неефективното управление и корупционните практики могат да задушат предприемаческата дейност. По подобен начин високата безработица е свързана с по-малко нови предприятия, което предполага, че икономическата нестабилност обезкуражава създаването на бизнес.

От друга страна, установено е, че благоприятната бизнес среда, измерена чрез лекотата на правене на бизнес, насърчава растежа на МСП. Освен това, намаляването на съдебните пречки се разглежда като благоприятно за предприемачеството, тъй като е по-вероятно предприятията да процъфтяват в среда, където правните процеси са по-гладки и по-предсказуеми. Въпреки това, някои фактори, като митническите бариери и политическата нестабилност, не са оказали значително влияние върху създаването на МСП в този контекст. Въпреки че митническите бариери представляват някои предизвикателства, тяхното въздействие не е статистически значимо, а политическата нестабилност не показва пряк, измерим ефект върху създаването на бизнес.

В заключение, проучването подчертава значението на данъчните политики, контрола на корупцията и условията на пазара на труда за оформянето на средата за МСП в Косово. Създаването на по-благоприятна за бизнеса среда, намаляването на съдебните пречки и подобряването на управлението биха могли да подобрят създаването на МСП и да подпомогнат икономическото развитие.

4.5. Ролята на институционалните фактори върху интернационализацията - Това изследване разглежда факторите, влияещи върху интернационализацията на малките и средни предприятия (МСП) в Косово, с фокус върху нетния износ, изчислен като разлика между износ и внос. Изследването разглежда както формалните, така и неформалните институции като независими променливи, заедно с безработицата като контролна променлива. Описателната статистика показва, че средните стойности на различни институционални фактори, като данъчна администрация, бизнес условия и митнически бариери, създават сложна среда за МСП. Резултатите показват, че политическата

нестабилност и данъчните ставки, от друга страна, показват относително по-ниски стойности. Корелационният анализ разкрива важни връзки между интернационализацията и няколко фактора.

Забележително е, че данъчните ставки и безработицата изглежда имат положителна корелация с интернационализацията на МСП, докато фактори като данъчна администрация, бизнес условия, корупция, политическа нестабилност, съдебни пречки и митнически бариери са отрицателно корелирани. Тези открития показват, че подобряването на бизнес условията и управлението би подпомогнало растежа на МСП на международните пазари.

Регресионният анализ допълнително подкрепя значението на няколко променливи. Повисоките данъчни ставки, корупцията, политическата нестабилност и безработицата имат положително въздействие върху интернационализацията на МСП, докато данъчната администрация, бизнес условията, митническите бариери и съдебните пречки възпрепятстват способността на МСП да се разширяват в международен план.

Констатациите показват, че подобряването на данъчната администрация, рационализирането на бизнес процесите, намаляването на митническите бариери и справянето с неефективността на съдебната система биха спомогнали за насърчаване на по-голяма интернационализация на МСП в Косово. В заключение, проучването подчертава ролята на управлението, икономическата политика и институционалните фактори за оформяне на интернационализацията на МСП в Косово. Макар че предизвикателства като корупцията и политическата нестабилност може да изглеждат положителни в този контекст, структурните подобрения в бизнес средата са ключови за подкрепа на устойчивия растеж и международната търговия.

Глава 5. Заключение и препоръки

Тази глава е разделена на пет подраздела: 5.1. Обобщение на основните констатации

5.1.1 Данъчна ставка върху показателите за ефективност на МСП - Докторското изследване изследва въздействието на данъчните ставки върху ефективността и растежа на МСП в Косово, като се фокусира върху няколко ключови аспекта: растеж на фирмите, финансови резултати (ROE), фискална дисциплина, нетно създаване на МСП и интернационализация. Констатациите подчертават сложна връзка между данъчните ставки и развитието на МСП. Проучването разкрива, че по-високите данъчни ставки могат да повлияят положително на растежа и ефективността на МСП, тъй като могат да доведат до по-добри обществени услуги или инвестиции в инфраструктура, финансирани от данъчни приходи. Освен това, по-високите данъци изглежда насърчават фискалната дисциплина сред МСП, насърчавайки по-добро финансово управление и отчитане, за да се избегнат санкции. Изследването обаче също така показва, че високите данъчни ставки могат да обезкуражат създаването на нови МСП, тъй като увеличената данъчна тежест може да бъде възпиращ фактор за стартиращите предприятия или да принуди по-малките, по-малко печеливши предприятия да напуснат пазара.

От положителна страна, изследването показва, че по-високите данъци могат да тласнат МСП да се разширяват в международен план, търсейки пазари с по-ниски данъчни ставки и по-големи възможности за растеж. Това разширяване отразява стратегически отговор за компенсиране на вътрешните данъчни тежести. Проучването показва, че балансираната данъчна политика е от решаващо значение за насърчаване на растежа на МСП. Докато данъците могат да подкрепят растежа чрез публични инвестиции и подобрени управленски практики, прекомерно високите данъци могат да задушат създаването на нов бизнес.

5.1.2. Данъчна администрация върху показателите за ефективност на МСП - Проучването разглежда въздействието на данъчната администрация на Косово върху растежа, ефективността и поведението на МСП. В него се установява, че добре администрираната данъчна система е повлияла положително на растежа на МСП, финансовите им резултати и фискалната дисциплина. Ефективността, прозрачността и предвидимостта на данъчната система са създали благоприятна среда за МСП чрез намаляване на ненужните разходи и административната тежест, което води до по-добро финансово управление и спазване на

изискванията. В резултат на това МСП са успели да инвестират в иновации, да разширят дейността си и да подобрят финансовите си резултати.

Изследването също така подчертава, че данъчната администрация на Косово е увеличила общественото доверие в системата, насърчавайки МСП да спазват разпоредбите и намалявайки укриването на данъци. Разработването на фискални политики и подобренията в управлението са засилили устойчивостта на МСП. Проучването обаче посочва и някои отрицателни въздействия, особено върху новосформираните предприятия. Строгите данъчни правила и повишените изисквания за формализация са довели до предизвикателства за стартиращите предприятия, които са се затруднили да се адаптират към разпоредбите и в някои случаи са напуснали пазара. Проучването установява още, че данъчната администрация на Косово неволно е възпрепятствала интернационализацията на МСП. Увеличената административна тежест и сложните данъчни разпоредби са затруднили разширяването на МСП отвъд вътрешния пазар, особено в експортните дейности. МСП често дават приоритет на местния пазар, където са по-запознати с данъчната система, вместо да търсят възможности в чужбина.

5.1.3. Правене на бизнес въз основа на показателите за ефективност на МСП - Проучването разкрива, че макар лекотата на правене на бизнес в Косово да е имала смесени ефекти върху МСП, тя като цяло е оказала положително влияние върху финансовите им резултати и създаването на нови фирми. Благоприятната бизнес среда е допринесла за повишена рентабилност за МСП, с рационализирани процеси и намалени бариери за стартиране на бизнес, което улеснява навлизането на фирмите на пазара. Тези подобрения са насърчили създаването на нов бизнес и са подпомогнали финансовия растеж на съществуващите предприятия, особено по отношение на възвръщаемостта на собствения капитал. Изследването обаче подчертава и някои предизвикателства. Лекотата на правене на бизнес е оказала отрицателно въздействие върху фискалната дисциплина, тъй като облекчените бизнес регулации в Косово са намалили отчетността и управлението във фирмите. Това е довело до по-ниска фискална дисциплина, тъй като предприятията не винаги са спазвали правилните практики за финансово управление. Освен това, макар бизнес средата да е подкрепяла растежа на фирмите на местно ниво, тя

е обезкуражила МСП да се разширяват на международните пазари. Фокусът се е изместил повече към възможностите на местния пазар, където условията са били по-благоприятни, отколкото на световните пазари.

5.1.4. Митнически бариери върху показателите за ефективност на МСП - Констатациите показват, че митническите бариери имат отрицателен ефект върху растежа и развитието на МСП в Косово. Тези бариери увеличават оперативните разходи и възпрепятстват достъпа на МСП до международни пазари, ограничавайки потенциала им за растеж и разширяване на износа. Въздействието на митническите бариери върху ефективността и фискалната дисциплина на МСП е минимално и те не са повлияли съществено върху създаването на нови МСП. Митническите бариери обаче имат забележим отрицателен ефект върху интернационализацията на МСП, като им пречат да се конкурират ефективно на световните пазари. В случая с Косово липсата на признание от някои страни в региона доведе до налагането на митнически бариери, особено със съседни страни като Сърбия. Тези бариери доведоха до забавяния, допълнителни тарифи и по-високи разходи, като всичко това създаде предизвикателства за МСП, които се опитват да изнасят своите продукти. Въпреки тези проблеми, Косово постигна значителен напредък в подобряването на търговската си среда, въпреки че въздействието на митническите бариери остава значителна пречка за МСП, които искат да се разширят в международен план.

5.1.5. Корупция върху показателите за представяне на МСП - Констатациите показват парадоксална връзка между корупцията и растежа на МСП в Косово. Въпреки общите негативни конотации на корупцията, данните показват, че корупцията има положителен ефект върху растежа на фирмите, макар и по нелогичен начин. Предприятията сякаш се ориентират в корумпираните системи, като ги използват, за да заобиколят бюрократичните пречки и да си осигурят благоприятно отношение. Макар че това може да насърчи краткосрочния растеж, то представлява дългосрочни рискове, тъй като корупцията подкопава справедливостта, ефективността и устойчивостта на бизнес средата. По отношение на представянето, корупцията не оказва съществено влияние върху финансовите резултати (ROE) на МСП, въпреки че има положителна корелация. Същият

модел важи и за фискалната дисциплина, където корупцията има отрицателен ефект, но това е статистически незначително.

Освен това, корупцията обезкуражава създаването на нови предприятия и се отразява негативно на дългосрочното оцеляване на новосъздадените МСП. Тя обаче оказва положително влияние върху интернационализацията на МСП, тъй като предприятията, опериращи в корумпирана среда, могат да се стремят да се разширят в световен мащаб, за да избегнат вътрешни ограничения или да намерят по-добри възможности в чужбина. Общото заключение е, че корупцията има сложно и смесено въздействие върху МСП в Косово. Въпреки че може да стимулира краткосрочен растеж и интернационализация, тя подкопава фискалната дисциплина, отчетността и дългосрочната стабилност. Негативните ефекти от корупцията, особено върху създаването на нови предприятия и устойчивостта на съществуващите, са обезпокоителни и показват необходимост от системна реформа.

5.1.6. Политическа нестабилност върху показателите за представяне на МСП - Констатациите показват, че политическата нестабилност в Косово има сложен, макар и като цяло незначителен, ефект върху растежа и представянето на МСП. Макар политическата нестабилност да има положителен, но статистически незначителен ефект върху растежа на фирмите, това показва, че някои МСП могат да се адаптират към нестабилността, като станат по-гъвкави, иновативни или като се възползват от краткосрочни възможности. Липсата на значимост обаче предполага, че политическата нестабилност не е надежден или устойчив двигател за растеж на фирмите. По подобен начин политическата нестабилност показва положителен, но незначителен ефект върху фискалната дисциплина, като МСП реагират на несигурността, като се опитват да поддържат по-добро финансово управление, за да подобрят своята устойчивост. Политическата нестабилност изглежда има отрицателен, макар и незначителен ефект върху създаването на нови МСП, като несигурността в регулаторната среда и намаляващото доверие на чуждестранните инвеститори вероятно обезкуражават новите бизнес начинания. Един забележителен положителен и значителен резултат обаче е връзката между политическата нестабилност и интернационализацията. В условията на местна нестабилност МСП изглежда търсят възможности на международните пазари,

диверсифицирайки потоците си от приходи и намалявайки зависимостта си от нестабилната местна среда.

5.1.7. Съдебни пречки върху показателите за ефективност на МСП - Констатациите показват, че съдебните пречки в Косово имат значително въздействие само върху специфични области на ефективност на МСП. Тези пречки имат положителен ефект върху нетното създаване на МСП, което означава, че някои фирми все още навлизат на пазара въпреки съдебните предизвикателства, пред които са изправени. Същите тези пречки обаче имат отрицателно въздействие върху интернационализацията на МСП, възпрепятствайки способността им да се разширяват извън границите на страната. Макар че неефективността на съдебната система, като например бавните съдебни процеси, може да ограничи растежа на фирмите и да обезкуражи официалното спазване на правните изисквания, тези въздействия не са статистически значими, което показва, че други фактори могат да играят по-съществена роля в развитието на МСП. Наблюдава се и отрицателно влияние на съдебните пречки върху фискалната дисциплина и ефективността (ROE) на МСП, но тези ефекти са статистически незначими. Това предполага, че макар неефективността на съдебната система да може да създаде неблагоприятна среда за растеж на бизнеса, прякото ѝ въздействие върху финансовите резултати и спазването на изискванията е минимално. МСП могат да намерят алтернативни начини за разрешаване на спорове или да работят без пълноценно ангажиране със съдебната система, но общият ефект от съдебните оспорвания остава ограничен.

5.1.8. Безработица върху показателите за представяне на МСП - Констатациите показват, че безработицата няма пряко въздействие върху растежа, представянето или фискалната дисциплина на МСП в Косово. Макар високата безработица да може косвено да повлияе на растежа на МСП чрез намалено потребителско търсене, липсата на статистически значима връзка показва, че самата безработица не е ключов фактор, влияещ върху разширяването или рентабилността на МСП. По подобен начин безработицата не оказва съществено влияние върху способността на МСП да поддържат фискална дисциплина или финансова отговорност. Данните обаче показват отрицателно въздействие върху нетното създаване на МСП, което означава, че високата безработица има тенденция да

обезкуражава създаването на нов бизнес, потенциално поради намалена покупателна способност и липса на квалифицирана работна ръка. От друга страна, безработицата има положително въздействие върху интернационализацията, което предполага, че МСП могат да се стремят към разширяване в чужбина, за да смекчат предизвикателствата на ограничения вътрешен пазар и да диверсифицират своите потоци от приходи.

5.2. Научни и приложни приноси

От тази докторска дисертация можем да извлечем препоръки, които са необходими за всяка страна. Поддържането на балансирана данъчна ставка е от съществено значение за увеличаване на държавните приходи, без да се претоварват предприятията. Трябва да се обмислят данъчни стимули за МСП и стартиращи предприятия, а данъчните ставки трябва да се коригират периодично, за да се поддържа конкурентоспособността. Ако искаме да увеличим прозрачността и да намалим грешките, тогава държавите трябва да инвестират в дигитализацията на данъчната администрация и осигуряването на редовно обучение за данъчните служители. Опростяването на митническите процеси и намаляването на бюрократичните пречки за рационализиране на процедурите за внос/износ ще улесни търговията. Държавите трябва да се ангажират да осигурят споразумения за свободна търговия за намаляване на тарифите и нетарифните бариери, а това ще повлияе на повишаването на ефективността на търговията. Намаляването на тарифите и нетарифните бариери с ключови търговски партньори може допълнително да увеличи ефективността на търговията.

За да се намалят забавянията на границата по време на митническото оформяне на стоки, е необходимо да се инвестира в преносна инфраструктура. Повишаването на прозрачността при държавните поръчки и лицензирането, засилването на антикорупционните закони и стриктното им прилагане ще създадат справедлива бизнес среда и може да намалят възможностите за корупция. Прилагането на антикорупционни закони, които разкриват корупционни практики, е от съществено значение за поддържането на почтеност и отчетност. Въпреки че не е статистически значимо, е важно да продължим да подобряваме бизнес средата, за да видим дългосрочни ползи.

Повишаването на политическата стабилност и укрепването на съдебната система за бързо и справедливо разрешаване на бизнес спорове може да повлияе положително на печалбите на компаниите, със специален акцент върху МСП, и да подобри общия климат за правене на бизнес. Намаляването на безработицата чрез целенасочени икономически политики може да повлияе положително на растежа на фирмите. Като се фокусират върху тези препоръки, политиките могат да създадат по-благоприятна среда за растеж на фирмите, което води до по-силна и по-устойчива икономика.

5.3. Ограничения на изследването

Това изследване не е без ограничения. Това е изследване в една държава с ограничен брой наблюдения. Бъдещите изследвания трябва да вземат предвид многодържавни изследвания с повече данни от повече компании, включени в изследването. Данните от предприятия от различни държави осигуряват обобщаемост.

5.4. Посока за бъдещи изследвания

Междувременно, бъдещите изследователи могат да увеличат броя на зависимите променливи на формалните и неформалните институции, както и контролни променливи като образование, пол, икономически растеж и др. В бъдещи изследвания ще се стремя да провеждам изследвания, като разделям бизнеса въз основа на сектори, като например въздействието на институционалните фактори върху растежа на търговските МСП, следвани от МСП, ориентирани към услугите, и накрая, производствените МСП.

IV. Научни и приложни приноси

Въз основа на данните, получени от основните констатации относно въздействието на институционалните фактори върху представянето на МСП, по-долу ще представим какви са техните практически последици.

5.5.1. Данъчна ставка – В подкрепа на МСП, проучването препоръчва преминаване към линейна данъчна система, опростяване на данъчните ставки за бизнеса и подобряване на спазването на данъчното законодателство. Предлага се също така предлагане на данъчни облекчения за новосъздадени предприятия и насърчаване на благоприятни условия за банкови заеми, за да се облекчи финансовата тежест върху МСП. Освен това, изследването подчертава значението на инвестирането в образование и обучение на собствениците на предприятия и служителите, за да се подобрят техните финансови и управленски умения, насърчавайки дългосрочната устойчивост. Проучването разглежда и предизвикателства като укриването на данъци, което остава значителен проблем в Косово. Предполага се, че намаляването на бюрократичните бариери, увеличаването на броя на данъчните инспектори и предлагането на стимули за регистрация на неформални предприятия биха могли да помогнат за смекчаване на този проблем.

Държавата би могла също така да предостави специфични данъчни облекчения за индустрии като селското стопанство, възобновяемата енергия и производството, за да стимулира растежа в тези сектори. В заключение, изследването подчертава необходимостта от данъчна система, която да постигне баланс между събирането на приходи и подкрепата за растежа на МСП. Политиците се насърчават да преразглеждат и коригират данъчните политики въз основа на променящите се нужди на бизнеса, като насърчават среда, в която МСП могат да процъфтяват, да допринасят за икономиката и да спомагат за дългосрочното развитие на Косово.

5.5.2. Данъчна администрация - Като цяло, данъчната администрация е играла двойна роля във формирането на представянето на МСП, като е повлияла положително върху растежа и финансовата дисциплина, като същевременно е представляла предизвикателства за новите бизнеси и разширяването на износа. За да се справи с тези проблеми, проучването предлага няколко препоръки за подобряване на данъчната администрация. Те включват опростяване на данъчните процеси, предлагане на обучителни програми за нови бизнеси, предоставяне на данъчни стимули и отпуски, както и създаване на цифрова платформа за рационализиране на задачите, свързани с данъците. Освен това, изследването предлага хармонизиране на данъчните правила с международните пазари, за да се подпомогнат МСП в техните експортни дейности, и установяване на механизъм за обратна връзка между данъчната администрация и МСП, за да се гарантира, че политиките са практични и ефективни. Чрез прилагането на тези препоръки, данъчната администрация може да се превърне в ключов фактор за растежа на МСП, превръщайки го от предизвикателство в катализатор за развитието и устойчивостта на бизнеса в Косово. По-балансираната и подкрепяща данъчна система може да даде възможност на МСП да процъфтяват както на вътрешния, така и на международния пазар.

5.5.3. Правене на бизнес - Предложени са няколко препоръки за по-нататъшно подобряване на въздействието на правенето на бизнес върху МСП. Първо, необходимо е да се засили фискалната дисциплина чрез прилагане на по-силни механизми за прилагане, които гарантират отчетност. Насърчаването на МСП да увеличат износа е друга ключова област за подобрене, наред с разработването на политики за подкрепа на иновациите и достъпа до пазари. Предоставянето на нисколихвени заеми за МСП и предлагането на субсидии или данъчни облекчения за тези, които инвестират в цифрови инструменти, автоматизация и иновации, биха позволили на бизнеса да расте и да разширява клиентската си база. Освен това, опростяването на процедурите за износ, предоставянето на данъчни облекчения за износни предприятия и създаването на инкубатори и бизнес ускорители в подкрепа на стартиращи предприятия са важни стъпки за насърчаване на дългосрочната устойчивост на МСП. Правителствената подкрепа следва да се разшири до

предоставянето на безплатни основни бизнес услуги за нови фирми, включително лицензиране и разрешителни за работа. Сътрудничеството между правителството и частния сектор чрез публично-частни партньорства също е от решаващо значение за укрепване на екосистемата на МСП. За да се осигури непрекъснат растеж, трябва да се разработи всеобхватна стратегия, която хармонизира бизнес реформите с трудовото законодателство, данъчните политики, експортните стимули и финансовата подкрепа.

Правителството трябва да работи за определяне на ясни, измерими цели за растеж, ефективност и интернационализация на МСП, като по този начин създаде дългосрочна визия за успеха на сектора.

5.5.4. Митнически бариери - Първо, Косово трябва да опрости търговските си процеси чрез намаляване на митническите процедури и внедряване на цифрови платформи за митническо оформяне. Това би позволило на МСП да обработват документацията по електронен път, рационализирайки операциите и намалявайки административната тежест. Освен това, следва да се прилагат преференциални тарифи, особено в ранните етапи на достъпа на МСП до международните пазари, за да се насърчи участието в световната търговия. Правителството трябва активно да популяризира международните си споразумения, особено тези с ЕС и страните от региона чрез ЦЕФТА, за да повиши осведомеността сред МСП относно ползите от тези търговски сделки. Партньорството с търговски асоциации за предлагане на евтини консултантски и помощни услуги би помогнало на МСП да се ориентират по-ефективно в митническите бариери.

Освен това, Косово трябва да продължи да развива своята дигитална инфраструктура, създавайки цялостна дигитална платформа, която осигурява по-лесен достъп до митнически данни за бизнеса. И накрая, приемането на най-добри практики от други страни и осигуряването на конкурентни, благоприятни за МСП политики ще бъде от решаващо значение за намаляване на отрицателното въздействие на митническите бариери. Опростяването на митническите процедури, намаляването на тарифите и засилването на публично-частното сътрудничество ще позволят на косовските МСП да се

конкурират по-добре на международната сцена, като в крайна сметка ще насърчат растежа, ще увеличат износа и ще подобрят достъпа до световните пазари.

5.5.5. Корупция - от решаващо значение е Косово да предприеме смели стъпки за намаляване на корупцията. Това включва прилагане на строги антикорупционни закони и санкции, насърчаване на прозрачността и защита на лицата, подаващи сигнали за корупционни практики. Намаляването на бюрокрацията и подобряването на административните разпоредби ще сведат до минимум необходимостта предприятията да разчитат на корумпирани системи. Осигуряването на справедливост и прозрачност в процесите на обществени поръчки също е от съществено значение за създаването на среда без корупция за МСП.

Обучението по етични бизнес практики, кампаниите, подчертаващи дългосрочните щети от корупцията, и сътрудничеството с неправителствени организации, бизнес асоциации и лидери на общността могат да насърчат култура на отчетност. В крайна сметка целта е да се създаде среда, в която МСП могат да процъфтяват въз основа на своите заслуги, а не на способността си да експлоатират корупцията. Чрез справяне с корупцията и насърчаване на прозрачността, Косово може да намали зависимостта си от корумпирани системи, да повиши конкурентоспособността на своите МСП и да подкрепи устойчивото икономическо развитие.

5.5.6. Политическа нестабилност - От съществено значение е Косово да се съсредоточи върху укрепването на своите институции, осигуряването на прозрачност, стабилност и последователно прилагане на законите и разпоредбите, независимо от политическите промени. Активната комуникация между правителството, бизнеса и гражданското общество е ключова за намаляване на несигурността и насърчаване на доверието. Освен това, създаването на фондове за подкрепа или схеми за смекчаване на риска би могло да помогне на МСП да се справят с политическата нестабилност и да се адаптират към промените. МСП трябва да бъдат обучени по управление на риска и планиране на

сценарии, за да се подготвят за политически и икономически колебания, докато инвестициите в инфраструктура и обществени услуги са от решаващо значение за осигуряване на надеждни ресурси за бизнеса.

Улесняването на достъпа до пазара чрез стимули за износ, опростяването на митническите процедури и свързването на МСП с регионалните пазари ще помогне на фирмите да се разширят отвъд границите на Косово. Диверсификацията на продуктите, услугите и пазарите трябва да бъде подкрепена, за да се намали зависимостта от нестабилни сектори или региони. За да се засили устойчивостта на МСП, правителството трябва да се съсредоточи и върху подобряване на ефективността и намаляване на административните разходи. Освен това, дългосрочните планове за развитие и правителствените стратегии за смекчаване на политическите рискове трябва да бъдат ясно съобщени на МСП и инвеститорите, като се гарантира, че предприятията могат да планират ефективно бъдещето. Чрез справяне с политическата нестабилност и предоставяне на МСП на инструментите и ресурсите, от които се нуждаят, за да се адаптират, Косово може да насърчи стабилна, конкурентна екосистема от МСП, която процъфтява въпреки политическата несигурност и допринася за дългосрочното икономическо развитие.

5.5.7. Съдебни пречки - от решаващо значение е Косово да дигитализира съдебните процедури, да определи срокове за решаване на делата и да елиминира ненужните забавяния в системата. Публичният мониторинг и докладване на съдебни нарушения, заедно с обучението на съдии и съдебни служители по дела, свързани с МСП, биха могли да помогнат за намаляване на неефективността и корупцията. Следва да се разработят ясни и приложими търговски закони, съобразени с МСП, които да опростят правните системи и да насърчат алтернативни механизми за разрешаване на спорове, като арбитраж, за по-ефективно разрешаване на конфликти. Освен това, насърчаването на регионални споразумения с вградени рамки за разрешаване на спорове би намалило зависимостта от вътрешната съдебна система, помагайки на МСП да се ориентират в правните рискове на международните пазари. Предлагащото на застрахователни схеми и насърчаването на МСП да формират стратегически съюзи или съвместни предприятия с

международни фирми също би смекчило правната несигурност. Чрез намаляване на бариерите пред формалните бизнес операции, като например предлагането на данъчни стимули, Косово може да насърчи повече неформални фирми да се регистрират и да работят законно. Реформирането на съдебната система е от съществено значение за създаването на благоприятна за бизнеса среда, в която МСП могат да процъфтяват.

Ефективните, прозрачни и достъпни съдебни процеси са ключови за насърчаване на растежа, осигуряване на фискална дисциплина и улесняване на международното разширяване. Чрез преодоляване на съдебните пречки Косово може да подобри цялостната си бизнес среда, да подпомогне конкурентоспособността на МСП и да насърчи дългосрочното икономическо развитие.

V. Публикации, свързани с темата на дисертацията

Резултатите от дисертацията са следните:

1. Публикация на научен доклад по изследваните теми:

Заглавие на научния доклад: “The role of institutional factors on SME firm growth”

Публикувано онлайн: 2 ноември 2024 г.

Том 7 Брой 5 (2025)

<https://doi.org/10.31893/multiscience.2025249>

Име на научното списание: Multidisciplinary Science Journal - ISSN: 2675-1240

Издател: Malque Publishing

Индексирано: Scopus

2. Участие в международни научни конференции с научен доклад:

Заглавие на научния доклад: “Formal and Informal Institutional Factors as Predictors of Small Firm Growth”

19-та Международна конференция за бизнес върхови постижения

20-22 март 2025 г., Букурещ, Румъния

Референции

- Abbasianchavari, A., & Moritz, A. (2021). The impact of role models on entrepreneurial intentions and behavior: a review of the literature. *Management Review Quarterly*, 71(1), 1-40.
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of economic growth*, 1, 385-472.
- Acs, Z. J., Desai, S., & Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, economic development and institutions. *Small Business Economics*, 31(3), 219-234.
- Acs, Z.J.; Audretsch, D.B.; Lehmann, E.E. (2013). The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Business. Economics*, 41, 757-774.
- Acs, Zoltan J., and David B. Audretsch. Innovation and small firms. MIT press, 1990.
- Adam, A. F., & Fayolle, A. (2016). Can implementation intention help to bridge the intention-behaviour gap in the entrepreneurial process? An experimental approach. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 17(2), 80-88.
- Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of management review*, 27(1), 17-40.
- Ahlstrom, D., Bruton, G.D., & Lui, S.Y. (2000). Navigating China's changing economy: Strategies for private firms. *Business Horizons*, 43(1), 5-15.
- Ahmed, T., Klobas, J. E., & Ramayah, T. (2021). Personality traits, demographic factors and entrepreneurial intentions: Improved understanding from a moderated mediation study. *Entrepreneurship Research Journal*, 11(4).
- Ajzen, I. (1991). "Theory of planned behaviour", *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50 (2), 179 – 211.
- Ali, Y. M., & Negasi, R. D. (2021). The Differential Impact of the Experiential-Entrepreneurial Learning Method on the Entrepreneurial Intentions of Higher Education Students. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 20(9), 236-254.
- Akpoviro, Kowo Solomon, Olusegun Adeleke Oba-Adenuga, and Popoola Mufutau Akanmu. "The role of business incubation in promoting entrepreneurship and SMEs development." *Management and Entrepreneurship: Trends of Development* 2, no. 16 (2021): 82-100.
- Allen, John. 1992. Starting a Technology Business. London: Pitman.
- Alvedalen, J., & Boschma, R. (2017). A critical review of entrepreneurial ecosystems research: Towards a future research agenda. *European planning studies*, 25(6), 887-903.
- Alves, A. C., Fischer, B., & Schaeffer, P. R. (2019). Determinants of student entrepreneurship An assessment on higher education institutions in Brazil. *INMR-Innovation & Management Review*, 16(2), 96-117.
- Amoroso, S.; Audretsch, D.B.; Link, A.N. (2018). Sources of knowledge used by entrepreneurial firms in the European high-tech sector. *Eurasian Bus. Rev.*, 8, 55-70.
- Andersen, T., Fröhlich Hougaard, K., Nindl, S., & Hill-Dixon, A. (2017). *Taking the future into their own hands—Youth work and entrepreneurial learning*. Brussels: European Commission.
- Angelov, I. (2021). Level of Innovative Capacity of ICT Sector Organizations According to Their Participation in Industrial Clusters. *Strategies for Policy in Science and Education*, 29(4), 354-369.
- Anselin, L., A. Varga, and Z. Acs. (1997). Local geographic spillovers between university research and high technology innovations, *Journal of Urban Economics* 42: 422-448.
- Antonic, B. & Prodan, I. (2008), Alliances, corporate technological entrepreneurship and firm performance: testing a model on manufacturing firms, *Technovation*, 28, 257-65.
- Arenius, P., & Minniti, M. (2005). Perceptual Variables and Nascent Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 24(3), 233-247.
- Armitage, C. J., & Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: A meta-analytic review. *British journal of social psychology*, 40(4), 471-499.
- Armstrong, C. (2014). "I meant to do that! Manipulating entrepreneurial intentions through the power of simple plans", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 21(4), 638-652.
- Aron, J. (2000). Growth and institutions: a review of the evidence. *The world Bank research observer*, 15(1), 99-135.
- Arrighetti, A., Caricati, L., Landini, F., and Monacelli, N. (2016) 'Entrepreneurial intention in the time of crisis: a field study', *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 22(6), 835-859.

- Åstebro, Thomas, Navid Bazzazian, and Serguey Braguinsky. (2012). Startups by recent graduates and their faculty: Implications for university entrepreneurship policy. *Research Policy* 41: 663–77.
- Atanasov, T., 2015. *Бизнес-инкубаторите в България: състояние и перспективи за развитие*. PhD dissertation. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”.
- Audretsch, D.B.; Lehmann, E.E. (2005). Does the knowledge spillover theory of entrepreneurship hold for regions? *Res. Policy*, 34, 1191–1202.
- Autio, E. (2016). Entrepreneurship support in Europe: Trends and challenges for EU policy. *Policy Reports. Brussels: European Commission*.
- Azoulay, Pierre, Waverly Ding, and Toby Stuart. 2007. The determinants of faculty patenting behavior: Demographics or opportunities? *Journal of Economic Behavior & Organization* 63: 599–623.
- Baark, E. (2001). Technology and entrepreneurship in China: Commercialization reforms in the science and technology sector. *Review of Policy Research*, 18(1), 112-129.
- Bae, T. J., Qian, S., Miao, C., & Fiet, J. O. (2014). The relationship between entrepreneurship education and entrepreneurial intentions: A meta-analytic review. *Entrepreneurship theory and practice*, 38(2), 217-254.
- Bahrami, H., & Evans, S. (1995). Flexible re-cycling and high-technology entrepreneurship. *California Management Review*, 37(3), 62-89.
- Bailetti, T. (2012). Technology entrepreneurship: overview, definition, and distinctive aspects. *Technology Innovation Management Review*, 2(2), 5-12.
- Baker, T., & Nelson, R. E. (2005). Creating something from nothing: Resource construction through entrepreneurial bricolage. *Administrative science quarterly*, 50(3), 329-366.
- Bandura, A. (1986). *The Social Foundations of Thought and Action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barbini, F. M., Corsino, M., & Giuri, P. (2021). How do universities shape founding teams? Social proximity and informal mechanisms of knowledge transfer in student entrepreneurship. *The Journal of Technology Transfer*, 46(4), 1046-1082.
- Barbosa, N.; Faria, A.P. (2020). The effect of entrepreneurial origin on firms' performance: The case of Portuguese academic spinoffs. *Ind. Corp. Chang.*, 29, 25–42.
- Barnett, R. (2005). Convergence in Higher Education: The Strange Case of "Entrepreneurialism". *Higher Education Management and Policy*, 17(3), 51.
- BarNir, A., Watson, W. E., & Hutchins, H. M. (2011). Mediation and moderated mediation in the relationship among role models, self-efficacy, entrepreneurial career intention, and gender. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(2), 270-297.
- Barr, S. H., Baker, T. E. D., Markham, S. K., & Kingon, A. I. (2009). Bridging the valley of death: Lessons learned from 14 years of commercialization of technology education. *Academy of Management Learning & Education*, 8(3), 370-388.
- Barrera-Verdugo, G. (2021). Impact of self-perceptions, social norms, and social capital on nascent entrepreneurs: a comparative analysis by level of economic development in Latin American countries. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 10(1), 1-19.
- Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5 Part 1), 893-921.
- Baumol, W., Litan, R., & Shramm, C. (2009). *Good Capitalism Bad Capitalism*. New Haven, Yale University Press.
- Beckman, C. M., Eisenhardt, K., Kotha, S., Meyer, A., & Rajagopalan, N. (2012). The role of the entrepreneur in technology entrepreneurship. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 6(3), 203–206.
- Bergmann, Heiko, Christian Hundt, and Rolf Sternberg. (2016). What makes student entrepreneurs? On the relevance (and irrelevance) of the university and the regional context for student start-ups. *Small Business Economics*, 47, 53–76.
- Beyhan, B.; Findik, D. (2018) Student and graduate entrepreneurship: Ambidextrous universities create more nascent entrepreneurs. *J. Technol. Transf.*, 43, 1346–1374.
- Bhat, S., Khan, R. (2014). Entrepreneurship and institutional environment: Perspectives from the review of literature. *European Journal of Business and Management*, 6(1), 84-91.
- Bhatti, M. A., A Al Doghan, M., Mat Saat, S. A., Juhari, A. S., & Alshagawi, M. (2021). Entrepreneurial intentions among women: does entrepreneurial training and education matters?(Pre-and post-evaluation of psychological attributes and its effects on entrepreneurial intention). *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 28(2), 167-184.
- Bhave, M. P. (1994). A process model of entrepreneurial venture creation. *Journal of business venturing*, 9(3), 223-242.
- Bird, B. (1988). "Implementing entrepreneurial ideas: the case for intention". *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.
- Boettke, P. J., & Coyne, C. J. (2009). Context matters: Institutions and entrepreneurship. *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 5(3), 135-209.

- Boh, Wai Fong, Uzi De-Haan, and Robert Strom. (2016). University technology transfer through entrepreneurship: Faculty and students in spinoffs. *The Journal of Technology Transfer* 41, 661–69.
- Bonaccorsi, A.; Colombo, M.G.; Guerini, M.; Rossi-Lamastra, C. (2014). The impact of local and external university knowledge on the creation of knowledge-intensive firms: Evidence from the Italian case. *Small Bus. Econ.*, 43, 261–287.
- Borges Jr, C. V., Filion, L. J., & Simard, G. (2010). Estudo comparativo entre o processo de criação de empresas tecnológicas e o de empresas tradicionais. *RAI-Revista de Administração e Inovação*, 7(2), 3-21.
- Bosma, N., Hessels, J., Schutjens, V., Van Praag, M., & Verheul, I. (2012). Entrepreneurship and role models. *Journal of Economic Psychology*, 33(2), 410-424.
- Boukamcha, F. (2015). Impact of training on entrepreneurial intention: an interactive cognitive perspective. *European Business Review*, 27(6), 593.
- Boyd, N. and Vozikis, G. (1994). “The influence of self-efficacy on the development of entrepreneurial intentions and actions”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18(4), 63-77.
- Brockhaus Sr, R. H. (1980). Risk taking propensity of entrepreneurs. *Academy of management Journal*, 23(3), 509-520.
- Brockhaus, R., P. Horowitz. (1986). The psychology of the entrepreneur. In *The Art and Science of Entrepreneurship*. D. Sexton and R. Smilor eds. Ballinger, Cambridge, MA.
- Brown, R. (1990). Encouraging enterprise: Britain's graduate enterprise program. *Journal of Small Business Management*, 28(4), 71.
- Brush, C. G., Manolova, T. S., & Edelman, L. F. (2008). Properties of emerging organizations: An empirical test. *Journal of business venturing*, 23(5), 547-566.
- Bruton, G. D., & Rubanik, Y. (2002). Resources of the firm, Russian high-technology startups, and firm growth. *Journal of Business Venturing*, 17(6), 553-576.
- Bui, T. H. V., Nguyen, T. L. T., Tran, M. D., & Nguyen, T. A. T. (2020). Determinants Influencing Entrepreneurial Intention among Undergraduates in Universities of Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(7), 369-378.
- Burgelman, R. A., Christensen, C. M., & Wheelwright, S. C. (2004). *Strategic management of technology and innovation*. New York: McGraw Hill.
- Burgelman, R. A. (1983). “Corporate entrepreneurship and strategic management: Insights from a process study”, *Management Science*, 29, 1349-1364.
- Busenitz, L. and Lau, C. (1996). “A cross-cultural cognitive model of new venture creation”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 20(4), 25-39.
- Byabashaija, W. & Katono, I. (2011). The impact of college entrepreneurial education on entrepreneurial attitudes and intention to start a business in Uganda. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 16(2), 127–144.
- Byers, T., Dorf, R., & Nelson, A. 2010. *Technology ventures: From idea to enterprise* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Bygrave, W. D., & Hofer, C. W. (1992). Theorizing about entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and Practice*, 16(2), 13-22.
- Byrne, J., Fayolle, A., & Toutain, O. (2014). 15. Entrepreneurship education: What we know and what we need to know. In E. Chell & M. Karataş-Özkan (Eds.), *Handbook of research on small business and entrepreneurship* (pp. 261-288). Northampton, MA: Edward Elgar.
- Cai, W., Gu, J., & Wu, J. (2021). How Entrepreneurship Education and Social Capital Promote Nascent Entrepreneurial Behaviours: The Mediating Roles of Entrepreneurial Passion and Self-Efficacy. *Sustainability*, 13(20), 11158.
- Calderón-Hernández, G., Jiménez-Zapata, Y. A., & Serna-Gomez, H. M. (2020). Barriers to university spin-off creation in an emerging context: an institutional theory of organizations approach. *Minerva*, 58(4), 625-650.
- Campos, Francisco, Michael Frese, Markus Goldstein, Leonardo Iacovone, Hillary Johnson, David McKenzie, and Mona Mensmann. (2017). Teaching personal initiative beats traditional training in boosting small business in West Africa. *Science*, 357, 1287–90.
- Carr, J. C., & Sequeira, J. M. (2007). Prior family business exposure as intergenerational influence and entrepreneurial intent: A theory of planned behavior approach. *Journal of business research*, 60(10), 1090-1098.
- CARSA, PwC Luxembourg et al., 2017. *Annual Report On European SMEs 2016/2017. Focus On Self-Employment. SME Performance Review 2016/2017*. European Union.
- Carsrud, A. L., & Johnson, R. W. (1989). Entrepreneurship: a social psychological perspective. *Entrepreneurship & Regional Development*, 1(1), 21-31.

- Carsrud, A. L., Olm, K. W., & Thomas, J. B. (1989). Predicting entrepreneurial success: effects of multi-dimensional achievement motivation, levels of ownership, and cooperative relationships. *Entrepreneurship & Regional Development*, 1(3), 237-244.
- Carter, N.M., Gartner, W.B., & Reynolds, P.D. (1996). Exploring start-up event sequences. *Journal of Business Venturing*, 11(3), 151-166.
- Cater III, J. J., Young, M., Al-Shammari, M., & James, K. (2021). Drivers of Entrepreneurial Intentions in the Context of the Covid-19 Pandemic. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 21(11), 124-138.
- Çera, G., Çera, E., Rozsa, Z., & Bilan, S. (2020). Entrepreneurial intention as a function of university atmosphere, macroeconomic environment and business support: a multi-group analysis. *European Journal of Training and Development*. 45(8-9), 706-724.
- Charney, A., G. D. Libecap, and K. E. Center (2000). The Impact of Entrepreneurship Education: An Evaluation of the Berger Entrepreneurship Program at the University of Arizona 1985-1999. Report prepared for the Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership. Kansas City, MO: The Ewing Marion Kauffman Foundation.
- Chen, C. C., P. G. Greene, and A. Crick (1998). "Does Entrepreneurial Self-Efficacy Distinguish Entrepreneurs from Managers?" *Journal of Business Venturing*, 13, 295-316.
- Chrisman J., Bauerschmidt A., and Hofer A., (1998). "The determinants of new venture performance: an extended model", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(1), 5 - 29.
- Christensen, Clayton M. The innovator's dilemma: when new technologies cause great firms to fail. Harvard Business Review Press, 2015.
- Clark, B. R. (1983). The higher education system. Berkeley, CA: University of California Press.
- Clark, B.R. (1998). Creating Entrepreneurial Universities. Oxford: Pergamon.
- Colovic, A., Lamotte, O. (2015). Technological Environment and Technology Entrepreneurship: A Cross-Country Analysis. *Creativity and Innovation Management*.
- Cooper, A. C. (1970). Palo Alto Experience. *Industrial Research*, 12(5), 58.
- Cooper, A. C. (1971). Spin-offs and technical entrepreneurship. *IEEE Transactions on Engineering Management*, (1), 2-6.
- Cooper, S. Y., & Park, J. S. (2008). The impact of incubator organizations on opportunity recognition and technology innovation in new, entrepreneurial high-technology ventures. *International Small Business Journal*, 26(1), 27-56.
- Covin, J., Slevin, D. (1991). "A conceptual model of entrepreneurship as firm behaviour", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 7-25.
- Crant, M. (1996). "The proactive personality scale as a predictor of entrepreneurial intentions", *Journal of Small Business Management*, 34(3), 42-49.
- Cunningham, J.A., and Harney, B. (2006), Strategic management of technology transfer: The new challenge on campus, Oak Tree Press, Oxfordshire.
- D'Este, P.; Mahdi, S.; Neely, A.; Rentocchini, F. (2012). Inventors and entrepreneurs in academia: What types of skills and experience matter? *Technovation*, 32, 293-303.
- D'Este, Pablo, and Markus Perkmann. (2011). Why do academics engage with industry? The entrepreneurial university and individual motivations. *The Journal of Technology Transfer*, 36, 316-39.
- Daim, T., Dabic, M., & Bayraktaroglu, E. (2016). Students' entrepreneurial behavior: international and gender differences. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 5(1), 1-22.
- Dana, L.P. (1999) 'Bulgaria at the crossroads of entrepreneurship', *Journal of Euromarketing*, 8(4), pp.27-50.
- Dana, L.P. and Ramadani, V. (Eds.) (2015) 'Context and uniqueness of transition economies', in *Family Businesses in Transition Economies*, pp.39-69, Springer International Publishing.
- Dana, L.P., Han, M., Ratten, V. and Welppe, I.M. (2008) 'Toward a theory of internationalization for European entrepreneurship', in Dana, L.P., Welppe, I.M., Han, M. and Ratten, V. (Eds.): *Handbook of Research on European Business and Entrepreneurship: Towards a Theory of Internationalization*, pp.743-758, Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Davey, T. (2016), "Entrepreneurship education and the role of universities in entrepreneurship: introduction to the special issue", *Industry and Higher Education*, 30(3), 171-182.
- Davidkov, T., Yordanova, D. (2011). "Criteria and indicators for measuring the dynamics of entrepreneurship and private business", Proceedings from the International scientific conference Management and Engineering' 2011, vol. II, pp. 571-580; ISSN: 1313-7123.
- Davidkov, T., Yordanova, D. (2015) "Enhancing SME Internationalization in a Transition Economy: The role of Internal Factors", *International Journal of Latest Trends in Finance and Economic Sciences*, 5 (3), 945-956.

- Davidkov, T., Yordanova, D. (2016). "Exploring the Bulgarian family SMEs' reluctance to internationalise", *International Journal of Business and Globalisation*, 17 (1), 123-148.
- Davidkov, Tz. (2006). *Bulgaria & the Entrepreneurs*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Davidsson, P (1995). Determinants of Entrepreneurial Intentions. Paper presented at the RENT IX Conference, Piacenza, Italy, November.
- Davidsson, P. (2005). The types and contextual fit of entrepreneurial processes. *International Journal Entrepreneurship Education*, 2(4), 407-430.
- Davidsson, P. and Honig B. (2003). "The role of social and human capital among nascent entrepreneurs". *Journal of Business Venturing*, 18(3), 301-331.
- Davidsson, P., Lindmark, L., & Olofsson, C. (1994). New firm formation and regional development in Sweden. *Regional studies*, 28(4), 395-410.
- De Carolis, D. M., & Saparito, P. (2006). Social capital, cognition, and entrepreneurial opportunities: A theoretical framework. *Entrepreneurship theory and practice*, 30(1), 41-56.
- De Pillis, E. and Reardon, K. (2007). "The influence of personality traits and persuasive messages on entrepreneurial intention: a cross-cultural comparison", *Career Development International*, 12 (4), 382 – 396.
- De Wit, D. and Winden, F. (1989). "An empirical analysis of self-employment in the Netherlands", *Small Business Economics*, 1(4), 263-272.
- DeCarlo, J. F., & Lyons, P. R. (1979). A comparison of selected personal characteristics of minority and non-minority female entrepreneurs. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 1979, No. 1, 369-373). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Delanoë-Gueguen, S., & Fayolle, A. (2019). Crossing the entrepreneurial Rubicon: A longitudinal investigation. *Journal of Small Business Management*, 57(3), 1044-1065.
- Delmar, F., & Davidsson, P. (2000). Where do they come from? Prevalence and characteristics of nascent entrepreneurs. *Entrepreneurship & regional development*, 12(1), 1-23.
- DeTienne, D. R., and G. N. Chandler (2004). "Opportunity Identification and Its Role in the Entrepreneurial Classroom: A Pedagogical Approach and Empirical Test," *Academy of Management Learning and Education*, 3(3), 242–257.
- Di Gregorio, D., & Shane, S. (2003). Why do some universities generate more start-ups than others?. *Research policy*, 32(2), 209-227.
- Dickson, P. H., Solomon, G. T., & Weaver, K. M. (2008). Entrepreneurial selection and success: does education matter?. *Journal of small business and enterprise development*, 15(2), 239-258.
- Dileo, I., & Garcia Pereiro, T. (2019). Assessing the impact of individual and context factors on the entrepreneurial process. A cross-country multilevel approach. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15(4), 1393-1441.
- Diochon, M, Y Gasse and T Menzies (2002). Attitudes and entrepreneurial action: Exploring the link. Presented at the Administrative Sciences Association of Canada (ASAC) 2002 Conference, Winnipeg, Manitoba, May 26, 2002. [<http://luxor.acadiiau.ca/library/ASAC/v23/232101.pdf>]
- Dodescu, A. O., Botezat, E. A., Constăncioară, A., & Pop-Cohuț, I. C. (2021). A Partial Least-Square Mediation Analysis of the Contribution of Cross-Campus Entrepreneurship Education to Students' Entrepreneurial Intentions. *Sustainability*, 13(16), 8697.
- Dodgson, M. (2009). Asia's national innovation systems: Institutional adaptability and rigidity in the face of global innovation challenges. *Asia Pacific Journal of Management*, 26(3), 589-609.
- Dodgson, M., & Gann, D. (2020). Universities should support more student entrepreneurs. Here's why—and how. In *World Economic Forum*. Available online: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/universities-should-support-more-student-entrepreneurs/> (accessed on 25 December 2021)
- Dohse, D., Goel, R. K., & Göktepe-Hultén, D. (2021). Paths academic scientists take to entrepreneurship: Disaggregating direct and indirect influences. *Managerial and Decision Economics*.
- Donaldson, C. (2019). Intentions resurrected: a systematic review of entrepreneurial intention research from 2014 to 2018 and future research agenda. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15(3), 953-975.
- Douglas E. and Shepherd D. (2002). "Self-employment as a career choice: attitudes, entrepreneurial intentions, and utility maximization", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(3), 81 – 90.
- Drennan, J., Kennedy, J., Renfrow, P. (2005). Impact of childhood experiences on the development of entrepreneurial intentions. The *International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 6(4), 231-238.
- Drucker P.F. (1985) *Innovation and Entrepreneurship*, London: Pan Books Ltd.
- Dunn, T. and D. Holtz-Eakin, (2000). "Financial capital, human capital, and the transition to self-employment: evidence from intergenerational links". *Journal of Labour Economics*, 18(2), 282-305.

- Durand, D. E. (1975). Effects of achievement motivation and skill training on the entrepreneurial behavior of black businessmen. *Organizational Behavior and Human Performance*, 14(1), 76-90.
- Dyer, W.G. (1994). "Toward a theory of entrepreneurial careers", *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 19(2), 7-21.
- Eckhardt, J. T., & Shane, S. A. (2003). Opportunities and entrepreneurship. *Journal of management*, 29(3), 333-349.
- Ehrlich, S.B., de Noble, A.F., Jung, D. and Pearson D. (2000). "The impact of entrepreneurship training programs on an individual's entrepreneurial self-efficacy", *Frontiers of Entrepreneurship Research, Babson Conference Proceedings*, www.babson.edu/entrep/fer.
- Estay, C., Durrieu, F., & Akhter, M. (2013). Entrepreneurship: from motivation to start-up. *Journal of International Entrepreneurship*, 11, 243-267.
- Estrin, S., Meyer, K.E. and Bytchkova, M. (2006) 'Entrepreneurship in transition economies', in Casson, M., Yeung, B., Basu, A. and Wadeson (Eds.): *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*, pp. 693-725, Oxford University Press, Oxford.
- Etzkowitz, H. (1983). Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science. *Minerva*, 21(2-3), 198-233
- Etzkowitz, H. (2003). Research groups as 'quasi firms': the invention of the entrepreneurial university. *Research Policy*, 32, 109-121.
- Etzkowitz, H. (2004). The evolution of the entrepreneurial university. *International Journal of Technology and Globalisation*, 1(1), 64-77.
- Etzkowitz, H., Webster, A., Gebhardt, C., Terra, B.R.C. (2000). The future of the university and the university of the future: evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm. *Research policy*, 29(2), 313-330.
- European Commission (2008). *Entrepreneurship in higher education, especially within non-business studies*. Brussels: European Commission.
- European Commission, 2010. *The Smart Guide to Innovation-Based Incubators (IBI)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evans, D. S., & Leighton, L. S. (1989). Some empirical aspects of entrepreneurship. *The American Economic Review*, 79(3), 519-535.
- Falkäng, J., & Alberti, F. (2000). The assessment of entrepreneurship education. *Industry and Higher Education*, 14(2), 101-108.
- Farsi, J., Modarresi, M., Motavasel, M., & Salamzadeh, A. (2014). Institutional factors affecting academic entrepreneurship: The case of university of Tehran. *Economic Analysis*, 47(1-2), 139-159.
- Fayolle, A. (2013). Personal views on the future of entrepreneurship education. *Entrepreneurship & Regional Development*, 25(7-8), 692-701.
- Fayolle, A., & Gailly, B. (2009). Assessing the impact of entrepreneurship education: a methodology and three experiments from French engineering schools. In West, G. P., Gatewood, E. J., & Shaver, K. G. (Eds.). (2009). *Handbook of university-wide entrepreneurship education*. (p.203). Edward Elgar Publishing.
- Fayolle, A., and Liñán, F. (2014). "The future of research on entrepreneurial intentions", *Journal of Business Research*, 67(5), 663-666.
- Fayolle, A., Gailly, B. and Lassas-Clerc, N. (2005). "The long-term effect of entrepreneurship teaching programmes on entrepreneurial intention", RENT XIX, Naples, Italy, November 17-18, 2005.
- Fayolle, A., Lamine, W., Mian, S., & Phan, P. (2021). Effective models of science, technology and engineering entrepreneurship education: current and future research. *The Journal of Technology Transfer*, 46(2), 277-287.
- Fellnhöfer, K., & Puumalainen, K. (2017). Can role models boost entrepreneurial attitudes?. *International journal of entrepreneurship and innovation management*, 21(3), 274-290.
- Ferreira, J. J., Ferreira, F. A., Fernandes, C. I., Jalali, M. S., Raposo, M. L., & Marques, C. S. (2015). What do we [not] know about technology entrepreneurship research?. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 1-21.
- Filion, L. J. (2021). Defining the entrepreneur. In *World encyclopedia of entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing.
- Fini, R., Fu, K., Mathisen, M. T., Rasmussen, E., & Wright, M. (2017). Institutional determinants of university spin-off quantity and quality: a longitudinal, multilevel, cross-country study. *Small Business Economics*, 48(2), 361-391.
- Fiore, Eleonora, Guiliano Sansone, and Emilio Paolucci. (2019). Entrepreneurship education in a multidisciplinary environment: Evidence from an entrepreneurship Programme held in Turin. *Administrative Sciences*, 9, 28.
- Fischer, B. B., Schaeffer, P. R., Vonortas, N. S., & Queiroz, S. (2018). Quality comes first: university-industry collaboration as a source of academic entrepreneurship in a developing country. *The Journal of Technology Transfer*, 43(2), 263-284.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fisher, G. (2012). Effectuation, causation, and bricolage: A behavioral comparison of emerging theories in entrepreneurship research. *Entrepreneurship theory and practice*, 36(5), 1019-1051.
- Fogel, G. (2001). An analysis of entrepreneurial environment and enterprise development in Hungary. *Journal of Small Business Management*, 39(1), 103-109.

- Forbes, D. P., "Cognitive approaches to new venture creation," *International Journal of Management Reviews*, 1 (4) 1999, 415-439.
- Fritsch, M.; Aamoucke, R. (2013). Regional public research, higher education, and innovative start-ups: An empirical investigation. *Small Bus. Econ.*, 41, 865–885.
- Fuller, S. (2005). What makes universities unique? Updating the ideal for an entrepreneurial age. *Higher Education Management and Policy*, 17(3), 27-40.
- Games, Donard, Dessy Kurnia Sari, and Venny Darlis. (2019). Entrepreneurship Education and Nascent Entrepreneurship: A Qualitative Study. *AMAR (Andalas Management Review)*, 3, 28–43.
- Gang Zhang Xuebing Peng Jun Li, (2008),"Technological entrepreneurship and policy environment: a case of China", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(4), 733 – 751.
- Gans, J.S., & Stern, S. (2003), The Product Market and the Market for Ideas: Commercialization Strategies for Technology Entrepreneurs, *Research Policy*, 32, 333-350.
- Garnsey, E. (1998). "A theory of the early growth of the firm", *Industrial and Corporate Change*, 7(3), 523-556.
- Gartner, W. B. (1985). A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation. *Academy of management review*, 10(4), 696-706.
- Gartner, W.B. (1988). Who is an entrepreneur? is the wrong question. *American journal of small business*, 12(4), 11-32.
- Garud, R., & Karnøe, P. (2003). Bricolage versus breakthrough: distributed and embedded agency in technology entrepreneurship. *Research policy*, 32(2), 277-300.
- Geissler, M., Jahn, S., & Haefner, P. (2010). The entrepreneurial climate at universities: the impact of organizational factors. In D. Smallbone, J. Leitao, M. Raposo, & F. Welter (Eds.), *The Theory and Practice of Entrepreneurship* (pp. 12–31). Cheltenham, UK / Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- Georgieva, T. and Yalamov, T. (2020) Innovation.BG: Economic Resilience Through Innovation, ARC Fund, Sofia.
- Ghio, N.; Guerini, M.; Lehmann, E.E.; Rossi-Lamastra, C. (2015). The emergence of the knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Bus. Econ.*, 44, 1–18.
- Ghio, N.; Guerini, M.; Rossi-Lamastra, C. (2019). The creation of high-tech ventures in entrepreneurial ecosystems: Exploring the interactions among university knowledge, cooperative banks, and individual attitudes. *Small Bus. Econ.*, 52, 523–543.
- Gibb, A.A., Haskins, G. & Robertson. (2009). Leading the entrepreneurial university. National Council for Graduate Entrepreneurship (NCGE).
- Gielnik, M. M., Barabas, S., Frese, M., Namatovu-Dawa, R., Scholz, F. A., Metzger, J. R., & Walter, T. (2014). A temporal analysis of how entrepreneurial goal intentions, positive fantasies, and action planning affect starting a new venture and when the effects wear off. *Journal of Business Venturing*, 29(6), 755-772.
- Gielnik, M. M., Frese, M., Kahara-Kawuki, A., Wasswa Katono, I., Kyejjusa, S., Ngoma, M., ... & Dlugosch, T. J. (2015). Action and action-regulation in entrepreneurship: Evaluating a student training for promoting entrepreneurship. *Academy of Management Learning & Education*, 14(1), 69-94.
- Gilsing, V., van Burg, E., & Romme, A. (2010). Policy principles for the creation and success of corporate and academic spin-offs. *Technovation*, 30(1), 12–23.
- Global Entrepreneurship Monitor (2018). Global Report 2017/18. *Global Entrepreneurship Research Association (GERA)*.
- Global Entrepreneurship Monitor (2019). *Global Report 2018/19*. London: Global Entrepreneurship Research Association (GERA).
- Gnyawali, D. R., & Fogel, D. S. (1994). Environments for entrepreneurship development: key dimensions and research implications. *Entrepreneurship theory and practice*, 18(4), 43-62.
- Gollwitzer, P. (2012). Mindset theory of action phases. In *Handbook of theories of social psychology* (pp. 526-545). Sage Publications.
- Gollwitzer, P. M. (1990). Action phases and mind-sets. *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior*, 2, 53-92.
- Gollwitzer, P. M. (1993), "Goal achievement: The role of intentions", *European review of social psychology*, 4(1), 141-185.
- Gollwitzer, P. M. (1999), "Implementation intentions: Strong effects of simple plans", *American psychologist*, 54(7), 493-503.
- Gollwitzer, P. M. and Brandstätter, V. (1997), "Implementation intentions and effective goal pursuit", *Journal of Personality and social Psychology*, 73 (1), 186.
- Gollwitzer, P. M., and Sheeran, P. (2006). "Implementation intentions and goal achievement: A meta-analysis of effects and processes", *Advances in experimental social psychology*, 38, 69-119.

- Gomez-Mejia, L. R., and Balkin, D. B. (1989). "Effectiveness of individual and aggregate compensation strategies", *Industrial Relations*, 28(3), 431-445.
- González-López, M. J., Pérez-López, M. C., & Rodríguez-Ariza, L. (2021). From potential to early nascent entrepreneurship: the role of entrepreneurial competencies. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17(3), 1387-1417.
- Greene, W. H. (1997), *Econometric Analysis*, Saddle River.
- Greve, A., & Salaff, J. W. (2003). Social networks and entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 28(1), 1-22.
- Grimaldi, Rosa, Martin Kenney, Donald Siegel, and Mike Wright. (2011). 30 years after Bayh–Dole: Reassessing academic entrepreneurship. *Research Policy*, 40, 1045–57.
- Gubik, A. S., & Farkas, S. (2019). Entrepreneurial intention in the Visegrad countries. *DANUBE: Law, Economics and Social Issues Review*, 10(4), 347-368.
- Guenther, J., & Wagner, K. (2008). Getting out of the ivory tower-new perspectives on the entrepreneurial university. *European Journal of International Management*, 2(4), 400-417.
- Guerrero, M. (2007). *Entrepreneurial Universities: The Case of Autonomous University of Barcelona*. Research Work, Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona.
- Guerrero, M., & Urbano, D. (2012). The development of an entrepreneurial university. *The journal of technology transfer*, 37(1), 43-74.
- Guerrero, M., Liñán, F., & Cáceres-Carrasco, F. R. (2021). The influence of ecosystems on the entrepreneurship process: a comparison across developed and developing economies. *Small Business Economics*, 57(4), 1733-1759.
- Guerrero, M., Urbano, D., Cunningham, J. A., & Gajón, E. (2018). Determinants of Graduates' Start-Ups Creation across a Multi-Campus Entrepreneurial University: The Case of Monterrey Institute of Technology and Higher Education. *Journal of Small Business Management*, 56(1), 150-178.
- Guerrero-Cano, M., Kirby, D., & Urbano, D. (2006). A literature review on entrepreneurial universities: An institutional approach. In *3rd Conference of Pre-communications to Congresses, University of Barcelona*.
- Gherghina, Ștefan Cristian, Mihai Alexandru Botezatu, Alexandra Hosszu, and Liliana Nicoleta Simionescu. "Small and medium-sized enterprises (SMEs): The engine of economic growth through investments and innovation." *Sustainability* 12, no. 1 (2020): 347.
- Haddoud, M. Y., Onjewu, A. K. E., Nowinski, W., & Alammari, K. (2022). Assessing the role of entrepreneurship education in regulating emotions and fostering implementation intention: evidence from Nigerian universities. *Studies in Higher Education*, 47(2), 450-468.
- Hair F. J., Anderson E. R., Tathan L. R., and Black C. (1998). "*Multivariate Data Analysis*". Fifth Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Hajer, H., & Habib, A. (2013). Factors of entrepreneurial intention of the public civil servant: Empirical evidence in the case of Tunisia. *International Journal of Business Management & Economic Research*, 4(1), 673-687.
- Hanandeh, R., Alnajdawi, S. M., Almansour, A., & Elrehail, H. (2021). The impact of entrepreneurship education on innovative start-up intention: the mediating role of entrepreneurial mind-sets. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(4), 856-871
- Hannibal, M., Evers, N., & Servais, P. (2016). Opportunity recognition and international new venture creation in university spin-offs—Cases from Denmark and Ireland. *Journal of International Entrepreneurship*, 14(3), 345-372.
- Hansemark, O.C. (2003). "Need for achievement, locus of control and the prediction of business start-ups: a longitudinal study". *Journal of Economic Psychology*, 24, 301-319.
- Hayter, Christopher, Roman Lubynsky, and Spiro Maroulis. (2016). Who is the academic entrepreneur? The role of graduate students in the development of university spinoffs. *The Journal of Technology Transfer*, 42, 1237–54.
- Hébert, R. F., & Link, A. N. (2009). *A history of entrepreneurship*. Routledge.
- Hindle, K., 2010. Skillful dreaming: testing a general model of entrepreneurial process with a specific narrative of venture creation. In: W.B. Gartner, ed. *ENTER: entrepreneurial narrative theory ethnomethodology and reflexivity*. South Carolina: Clemson University Digital Press, pp. 97-135.
- Hmieleski, K. M. and Corbett, C. (2006). "Proclivity for improvisation as a predictor of entrepreneurial intentions", *Journal of Small Business Management*, 44(1), 45-63.
- Hornaday JA and Abound J (1971). Characteristics of successful entrepreneurs. *Personnel Psychology*, 24, 141-153.
- Hornsby, J., Naffziger, D., Kuratko, D., Montagno, R. (1993). "An Interactive Model of the Corporate Entrepreneurship Process", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 17, 29-37.

- Hout, M. and Rosen, H. (2000). "Self-employment, family background, and race". *The Journal of Human Resources*, 35(4), 670-692.
- Hsu, D. H. (2008). Technology-based entrepreneurship. *Handbook of Technology and Innovation Management*. Blackwell Publishers, Ltd: Oxford, 367-387.
- Huyghe, A., & Knockaert, M. (2015). The influence of organizational culture and climate on entrepreneurial intentions among research scientists. *The Journal of Technology Transfer*, 40(1), 138-160.
- Iakovleva, T., & Kolvereid, L. (2009). An integrated model of entrepreneurial intentions. *International Journal of Business and Globalisation*, 3(1), 66-80.
- Ibarra-Colado, E. (2007). Future university in present times: Autonomy, governance and the entrepreneurial university. *Management revue*, 18(2), 117-137.
- Isenberg, D. (2011). The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: Principles for cultivating entrepreneurship. *Presentation at the Institute of International and European Affairs*, 1(781), 1-13.
- Ivy, R. L. (1997). Entrepreneurial strategies and problems in post-communist Europe: a survey of SMEs in Slovakia. *Journal of Small Business Management*, 35(3), 93.
- Jacob, M., Lundqvist, M., Hellsmark, H. 2003. Entrepreneurial transformations in the Swedish University system: the case of Chalmers University of Technology. *Research Policy*, 32(9), 1555-1569.
- Joensuu-Salo, S., Varamäki, E., & Viljamaa, A. (2015). Beyond Intentions--What Makes a Student Start a Firm?. *Education & Training*, 57, 853-873.
- Johannisson, B. (1988). Business formation—a network approach. *Scandinavian journal of management*, 4(3-4), 83-99.
- Johnson, P. S., Parker, S. C., & Wijbenga, F. (2006). Nascent entrepreneurship research: achievements and opportunities. *Small Business Economics*, 27(1), 1-4.
- Jones-Evans, D. (1995). A typology of technology-based entrepreneurs: A model based on previous occupational background. *Int. J. Entrep. Behav. Res.*, 1, 26-47.
- Kakouris, A. (2016) 'Exploring entrepreneurial conceptions, beliefs and intentions of Greek graduates'. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 22(1), 109-132.
- Kanazireva, R. (2018). ФАКТОРИ И МОДЕЛИ ЗА КОРПОРАТИВНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО. *Годишник на Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“*, 16(1), 161-182.
- Kanazireva, R. (2019). Socially Responsible Investment-Potential For Sustainable Entrepreneurship. *Yearbook of the Faculty of Economics and Business Administration, Sofia University*, 17(1), 107-127.
- Kassean, Hermant, Jeff Vanevenhoven, Erik Liguori, and Doan Winkel. (2015). Entrepreneurship education: A need for reflection, real-world experience and action. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 21, 690-708.
- Kassicieh, S., Radosevich, H., & Banbury, C. (1997). Using attitudinal, situational, and personal characteristics variables to predict future entrepreneurs from national laboratory inventors. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 44(3), 248-257.
- Katz, J. (1992). A psychosocial cognitive model of employment status choice. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 29-37.
- Katz, J. and Gartner, W. (1988). "Properties of emerging organizations". *Academy of Management Review*, 13(3), 429-441.
- Kayne, J. (1999). State Entrepreneurship Policies and Programs, Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership, Ewing Marion Kauffman Foundation.
- Kerr, C. 1963. The uses of the University. London, England: Harvard University Press.
- Khalid, F. A., Jabar, J., Hasim, M. A., & Jamaris, N. W. (2020). What tickles your fancy? The case of technology and engineering students becoming entrepreneurs. *Asian Journal of Business and Accounting*, 13(1), 263-287.
- Khanna, T., & Palepu, K. (1997). Why focused strategies may be wrong for emerging markets. *Harvard business review*, 75(4), 41-43.
- Khanna, T., & Palepu, K. (1997). Why focused strategies. *Harvard business review*, 75(4), 41-51.
- Khoshmaram, M., Shiri, N., Shinnar, R. S., & Savari, M. (2020). Environmental support and entrepreneurial behavior among Iranian farmers: The mediating roles of social and human capital. *Journal of Small Business Management*, 1-25.
- Kirby, D.A. (2006). Creating Entrepreneurial Universities in the UK: Applying entrepreneurship theory to practice. *The Journal of Technology Transfer*, 31, 599-603.
- Kirby, D.A., Guerrero, M., Urbano, D. (2011). Making universities more entrepreneurial: Development of a model. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 28(3), 302-316.

- Kirchhoff, B. A., Newbert, S. L., Hasan, I., & Armington, C. (2007). The influence of university R & D expenditures on new business formations and employment growth. *Entrepreneurship theory and practice*, 31(4), 543-559.
- Kirkwood, J., Dwyer, K., & Gray, B. (2014). Students' reflections on the value of an entrepreneurship education. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 307-316.
- Kirzner, I.M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*, University of Chicago Press, Chicago.
- Klofsten, M. (2005). New venture ideas: an analysis of their origin and early development. *Technology Analysis and Strategic Management*, 17(1), 105-119.
- Klyver, K., & Arenius, P. (2020). Networking, Social Skills and Launching a New Business: A 3-Year Study of Nascent Entrepreneurs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 1042258720967063.
- Klyver, K., Honig, B., & Steffens, P. (2018). Social support timing and persistence in nascent entrepreneurship: exploring when instrumental and emotional support is most effective. *Small Business Economics*, 51(3), 709-734.
- Kolvareid, L. (1997). Organizational employment versus self-employment: reasons for career choice intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 20, 23-31.
- Kolvareid, L., (1996). "Prediction of employment status choice intentions", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 21(1), 47-57.
- Kolvareid, L. and Moen, O. (1997). "Entrepreneurship among business graduates: does a major in entrepreneurship make a difference?", *Journal of European Industrial Training*, 21(4), 154-160.
- Kourilsky, M. and Walstad, M. (1998). Entrepreneurship and female youth: knowledge, attitudes, gender differences and educational practices. *Journal of Business Venturing*, 13 (1), 77-88.
- Kraaijenbrink, J., Bos, G., and Groen, A. (2010), "What do students think of the entrepreneurial support given by their universities?", *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 9 (1), 110-125.
- Krueger N. and Brazeal D., (1994) "Entrepreneurial potential and potential entrepreneurs", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18(3), 91 – 104.
- Krueger, N. F. (1993). The impact of prior entrepreneurship exposure on perception of new venture feasibility and desirability. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18, 5-21.
- Krueger, N., Reilly, M., and Carsrud, A. (2000), "Competing models of entrepreneurial intentions", *Journal of Business Venturing*, 15(5-6), 411-432.
- Krueger, Norris, and Carsrud Alan. (1993). Entrepreneurial intentions: Applying the theory of planned behaviour. *Entrepreneurship & Regional Development*, 5, 315-30.
- Krueger, Norris. (2009). Entrepreneurial intentions are dead: Long live entrepreneurial intentions. In *Understanding the Entrepreneurial Mind*. Edited by Alan Carsrud and Malin Brännback. New York: Springer, pp. 51-72.
- Kuznetsov, A., McDonald, F., & Kuznetsova, O. (2000). Entrepreneurial qualities: A case from Russia. *Journal of Small Business Management*, 38(1), 101-107.
- Lafuente, E., Vaillant, Y., & Rialp, J. (2007). Regional differences in the influence of role models: Comparing the entrepreneurial process of rural Catalonia. *Regional Studies*, 41(6), 779-796.
- Lau, V. P., Dimitrova, M., Shaffer, M. A, Davidkov, T., Yordanova, D. I. (2012). "Entrepreneurial readiness and firm growth: an integrated etic and emic approach", *Journal of International Management*, Vol. 18, pp. 147-159.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of vocational behavior*, 45(1), 79-122.
- Lévesque, M., & Minniti, M. (2011). Age matters: How demographics influence aggregate entrepreneurship. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 5(3), 269-284.
- Lewandowska, M. S., & Golebiowski, T. (2014). Innovation and International Competitiveness of Manufacturing Firms: Evidence from Bulgaria. *Geo-Regional Competitiveness in Central and Eastern Europe, the Baltic Countries, and Russia*, 57.
- Li, W. (2007). "Ethnic entrepreneurship: studying Chinese and Indian students in the United States", *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 12(4), 449 – 466.
- Lilischkis, S., Volkman, C., Gruenhagen, M., Bischoff, K., & Halbfas, B. (2015). Supporting the entrepreneurial potential of higher education: Final report. *European Commission*.

- Liñán, F., and Fayolle, A. (2015), "A systematic literature review on entrepreneurial intentions: citation, thematic analyses, and research agenda" *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11 (4), 907-933.
- Liñán, F., Rodríguez-Cohard, J. C., & Rueda-Cantucho, J. M. (2011). Factors affecting entrepreneurial intention levels: a role for education. *International entrepreneurship and management Journal*, 7(2), 195-218.
- Linton, J. D., & Xu, W. (2021). Research on science and technological entrepreneurship education: What needs to happen next?. *The Journal of Technology Transfer*, 46(2), 393-406.
- Louis, K. S., Blumenthal, D., Gluck, M. E., & Stoto, M. A. (1989). Entrepreneurs in academe: An exploration of behaviors among life scientists. *Administrative Science Quarterly*, 110-131.
- Low, M. B., & MacMillan, I. C. (1988). Entrepreneurship: Past research and future challenges. *Journal of management*, 14(2), 139-161.
- Lu, G., Song, Y., & Pan, B. (2021). How university entrepreneurship support affects college students' entrepreneurial intentions: An empirical analysis from China. *Sustainability*, 13(6), 3224.
- Lucas, W. A. and S. Y. Cooper (2004). Enhancing Self-Efficacy to Enable Entrepreneurship: The Case of CMI's Connections. MIT Sloan Working Paper No. 4489-04 Available at: <http://ssrn.com/abstract=568383>.
- Lüthje, C. and Franke, N. (2003) 'The making of an entrepreneur: testing a model of entrepreneurial intent among engineering students at MIT', *R&D Management*, 33(2), 135-147.
- MacMillan, I. C., & Katz, J. A. (1992). Idiosyncratic milieus of entrepreneurial research: The need for comprehensive theories. *Journal of Business Venturing*, 7(1), 1-8.
- Maddala, G. (1983). *Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics*. New York: Cambridge University Press.
- Maheshwari, G. (2021), "Factors influencing entrepreneurial intentions the most for university students in Vietnam: educational support, personality traits or TPB components?", *Education + Training*, 63(7/8), 1138-1153.
- Maine, E., & Garnsey, E. (2006). Commercializing generic technology: the case of advanced materials ventures. *Research Policy*, 35(3), 375-393.
- Majumdar, S. K. (2004). The hidden hand and the license raj to an evaluation of the relationship between age and the growth of firms in India. *Journal of Business Venturing*, 19(1), 107-125.
- Maleki, A., Moghaddam, K., Cloninger, P., & Cullen, J. (2021). A cross-national study of youth entrepreneurship: The effect of family support. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 14657503211054284.
- Manning, L. (2018). Enabling entrepreneurial behaviour in a land-based university. *Education+ Training*, 60(7-8), 735-748.
- Manolova T., Carter N., Manev I., and Gyoshev B. (2007). "The differential effect of men and women entrepreneurs' human capital and networking on growth expectancies in Bulgaria", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 407-426.
- Marchand, J., & Hermens, A. (2015). STUDENT ENTREPRENEURSHIP: A RESEARCH AGENDA. *International Journal of Organizational Innovation*, 8(2), 266.
- Maresch, D., Harms, R., Kailer, N., & Wimmer-Wurm, B. (2016). The impact of entrepreneurship education on the entrepreneurial intention of students in science and engineering versus business studies university programs. *Technological forecasting and social change*, 104, 172-179.
- Maritz, A., Brown, C.R. (2013). Illuminating the Black Box of Entrepreneurship Education Programs. *Education & Training*, 55(3), 234-252.
- Martin, B. C., McNally, J. J., & Kay, M. J. (2013). Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes. *Journal of Business Venturing*, 28(2), 211-224.
- Marvel, M. R., & Lumpkin, G. T. (2007). Technology entrepreneurs' human capital and its effects on innovation radicalness. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(6), 807-828.
- Mason, C., & Brown, R. (2014). Entrepreneurial ecosystems and growth oriented entrepreneurship. *Final report to OECD, Paris*, 30(1), 77-102.
- McClelland, D. C., & Mac Clelland, D. C. (1961). *Achieving society* (Vol. 92051). Simon and Schuster.
- McMillan, J. and Woodruff, C. (2002). "The central role of entrepreneurs in transition economies". *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 153-170.
- McPhee, C., & Bailetti, T. (2012). Editorial: Technology Entrepreneurship (May 2012). *Technology Innovation Management Review*, 2(5), 3-4.
- Meeralam, E. A., & Adeinat, I. (2021). Understanding the role of universities in fostering female entrepreneurship in the emerging ecosystem. *Gender in Management: An International Journal*.

- Menzies, T. V., & Paradi, J. C. (2002). Encouraging technology-based ventures: Entrepreneurship education and engineering graduates. *New England Journal of Entrepreneurship*, 5(2), 57.
- Meyer, G. D., Neck, H. M., & Meeks, M. D. (2017). The entrepreneurship-strategic management interface. *Strategic entrepreneurship: Creating a new mindset*, 17-44.
- Ministry of Economy (2019). *Implementation Report on the Entrepreneurship Action Plan 2020 - Bulgaria for 2018*. Sofia: Ministry of Economy.
- Ministry of Economy, (2018). *Implementation Report on the Entrepreneurship Action Plan 2020 - Bulgaria for 2017*. Sofia: Ministry of Economy.
- Minola, T., Donina, D., & Meoli, M. (2016). Students climbing the entrepreneurial ladder: Does university internationalization pay off?. *Small Business Economics*, 47(3), 565-587.
- Mirchev, A., Dicheva, V. (2013). Technological entrepreneurship of small and medium business in the Republic of Bulgaria as a factor for sustainable development. In *CBU International Conference Proceedings* (Vol. 1, pp. 91-96).
- Moreno-Gómez, J., Gómez-Araujo, E., Ferrer-Ortiz, D., & Pena-Ruiz, R. (2022). Gender perspective of parental role model influence on nascent entrepreneurs: Evidence from Colombia. *European Research on Management and Business Economics*, 28(1), 100156.
- Moroz, P. & Hindle, K., (2012). Entrepreneurship as a process: toward harmonizing multiple perspectives. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(4), 781-818.
- Morris, M., (1998). *Entrepreneurial Intensity: Sustainable Advantages for Individuals, Organizations, and Societies*. Westport, CT, Quorum.
- Mosey, S. (2016), "Teaching and research opportunities in technology entrepreneurship", *Technovation*, 57, 43-44.
- Mosey, S., Guerrero, M. and Greenman, A. (2017), "Technology entrepreneurship research opportunities: insights from across Europe", *The Journal of Technology Transfer*, 42(1), 1-9.
- Muller, P., Julius, J., Herr, D., Koch, L., Peycheva, V., & McKiernan, S. (2017). Annual report on European SMEs 2016/2017: Focus on self-employment. *London: European Commission*.
- Mustafa, M. J., Mustafa, M. J., Hernandez, E., Hernandez, E., Mahon, C., Mahon, C., Chee, L. K. (2016). Entrepreneurial intentions of university students in an emerging economy: The influence of university support and proactive personality on students' entrepreneurial intention. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 8(2), 162-179.
- Mustar, P., & Wright, M. (2010). Convergence or path dependency in policies to foster the creation of university spin-off firms? A comparison of France and the United Kingdom. *Journal of Technology Transfer*, 35(1), 42-65.
- Mwasalwiba, S.E. (2010). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education+ Training*, 52(1), 20-47.
- Nacu, C. M., & Avasilcăi, S. (2014). Technological ecopreneurship: conceptual approaches. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 124, 229-235.
- Nasip, S., Amirul, S. R., Sondoh Jr, S. L., & Tanakinjal, G. H. (2017). Psychological Characteristics and Entrepreneurial Intention: A Study among University Students in North Borneo, Malaysia. *Education & Training*, 59, 825-840.
- Nawata K. (1994). "Estimation of sample selection bias models by the maximum likelihood estimator and Heckman's two-step estimator". *Economics Letters*, 45 (1), 33-40.
- Neck, H. M., Meyer, G. D., Cohen, B., & Corbett, A. C. (2004). An entrepreneurial system view of new venture creation. *Journal of small business management*, 42(2), 190-208.
- Nelles, J. & Vorley, T. (2010). Constructing an entrepreneurial architecture: An emergent framework for studying the contemporary university beyond the entrepreneurial turn. *Innovative Higher Education*, 35(3), 161-176.
- Noel, T.W. (2001). 'Effects of entrepreneurial education on intent to open a business', *Frontiers of Entrepreneurship Research, Babson Conference Proceedings*, www.babson.edu/entrep/fer.
- North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- O'Connor, A., Stam, E., Sussan, F., & Audretsch, D. B. (2018). Entrepreneurial ecosystems. *Place-Based Transformations and Transitions*. NY: Springer.
- OECD (2015). *Country-Level Review Bulgaria*. HEInnovate Reviews: Universities, Entrepreneurship and Local Development. Promoting Innovation and Entrepreneurial Mind-Sets Through Higher Education. OECD

- OECD. (2014). Innovate Reviews: Universities, Entrepreneurship and Local Development. Promoting Innovation and Entrepreneurial Mind-Sets Through Higher Education. Country-Level Review Bulgaria, Available at: <https://www.oecd.org/cfe/leed/OECD-LEED-2015-Bulgaria-report.pdf>.
- OECD/European Commission, (2019). "Policy brief on incubators and accelerators that support inclusive entrepreneurship", *OECD SME and Entrepreneurship Papers*, No. 13, OECD Publishing, Paris.
- Ohland, M. W., Frillman, S. A., Zhang, G., Brawner, C. E., & Miller, T. K. (2004). The effect of an entrepreneurship program on GPA and retention. *Journal of Engineering Education*, 93(4), 293-301.
- Onjewu, A. K. E., Haddoud, M. Y., & Nowiński, W. (2021). The effect of entrepreneurship education on nascent entrepreneurship. *Industry and Higher Education*, 09504222211014038.
- Orbell, S., Hodgkins, S. and Sheeran, P. (1997), "Implementation intentions and the theory of planned behavior", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(9), 945-954.
- O'shea, R. P., Allen, T. J., Chevalier, A., & Roche, F. (2005). Entrepreneurial orientation, technology transfer and spinoff performance of US universities. *Research policy*, 34(7), 994-1009.
- Overall, J., Gedeon, S. A., & Valliere, D. (2018). What can universities do to promote entrepreneurial intent? An empirical investigation. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 10(3), 312-332.
- Ozgen, E., & Baron, R. A. (2007). Social sources of information in opportunity recognition: Effects of mentors, industry networks, and professional forums. *Journal of business venturing*, 22(2), 174-192.
- Paço, A.; Ferreira, J.; Raposo, M. (2017). How to foster young scientists' entrepreneurial spirit? *Int. J. Entrep.*, 21, 47–60.
- Parastuty, Z., & Bögenhold, D. (2019). Paving the way for self-employment: Does society matter?. *Sustainability*, 11(3), 747.
- Paray, Z. A., & Kumar, S. (2020). Does Entrepreneurship Education Influence Entrepreneurial Intention among Students in HEI's?: The Role of Age, Gender and Degree Background. *Journal of International Education in Business*, 13(1), 55-72.
- Pathak, S., Xavier-Oliveira, E., & Laplume, A. O. (2013). Influence of intellectual property, foreign investment, and technological adoption on technology entrepreneurship. *Journal of Business Research*, 66(10), 2090-2101.
- Păunescu, C., Popescu, M. C., & Duennweber, M. (2018). Factors determining desirability of entrepreneurship in Romania. *Sustainability*, 10(11), 3893.
- Pawłowski, K. (2001). Towards the entrepreneurial university. *Higher Education in Europe*, 26(3), 427-436.
- Peterman, N. and Kennedy, J. (2003). "Enterprise education: influencing students' perceptions of entrepreneurship". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28(2), 129-144.
- Petti, C. (2009). *Cases in technological entrepreneurship: Converting ideas into value*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Petti, C., Zhang, S. (2011), "Factors influencing technological entrepreneurship capabilities", *Journal of Technology Management in China*, 6(1), 7 – 25.
- Pham, D., Jones, P., Dobson, S., Liñán, F., & Viala, C. (2021). Entrepreneurial implementation intention as a tool to moderate the stability of entrepreneurial goal intention: A sensemaking approach. *Journal of Business Research*, 123, 97-105.
- Phan, P. H., & Der Foo, M. (2004). Technological entrepreneurship in emerging regions. *Journal of Business Venturing*, 19(1), 1-5.
- Philpott, K., Dooley, L., O'Reilly, C., & Lupton, G. (2011). The entrepreneurial university: Examining the underlying academic tensions. *Technovation*, 31(4), 161-170.
- Pivoda, M., Hoy, F., Todorov, K., & Vojtko, V. (2011). Entrepreneurial Tricks and Ethics Surveyed in Different Countries. *International Journal of E-Entrepreneurship and Innovation (IJEEI)*, 2(3), 46-63.
- Popescu, C. C., Bostan, I., Robu, I. B., Maxim, A., & Diaconu, L. (2016). An analysis of the determinants of entrepreneurial intentions among students: a Romanian case study. *Sustainability*, 8(8), 771.
- Puffer, S. M., & McCarthy, D. J. (2001). Navigating the hostile maze: A framework for Russian entrepreneurship. *Academy of Management Perspectives*, 15(4), 24-36.
- Rajjman, R. (2001). "Determinants of entrepreneurial intentions: Mexican immigrants in Chicago", *Journal of Socio-Economics*, Vol. 30 No.5, pp. 393-411.
- Ramadani, V. and Dana, L.P. (2013) 'The state of entrepreneurship in the Balkans: evidence from selected countries', in Ramadani, V. and Schneider, C.R. (Eds.): *Entrepreneurship in the Balkans*, Springer, Berlin.
- Rasmussen, E. A., & Sørheim, R. (2006). Action-based entrepreneurship education. *Technovation*, 26(2), 185-194.

- Ratinho, T., Harms, R., & Walsh, S. (2015). Structuring the Technology Entrepreneurship publication landscape: Making sense out of chaos. *Technological forecasting and social change*, 100, 168-175.
- Rauch, A. and Frese, M. (2007). "Let's put the person back into entrepreneurship research: a meta-analysis on the relationship between business owners' personality traits, business creation, and success", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(4), 353 – 385.
- Ray, D. M. (1994). The role of risk-taking in Singapore. *Journal of Business Venturing*, 9(2), 157-177.
- Reynolds, P. D. (1991). Sociology and entrepreneurship: Concepts and contributions. *Entrepreneurship theory and practice*, 16(2), 47-70.
- Reynolds, P. D. (1997). Who starts new firms?—Preliminary explorations of firms-in-gestation. *Small Business Economics*, 9(5), 449-462.
- Reynolds, P. D., Miller, B., & Maki, W. R. (1995). Explaining regional variation in business births and deaths: US 1976–88. *Small business economics*, 7(5), 389-407.
- Reynolds, P., Storey, D. J., & Westhead, P. (1994). Cross-national comparisons of the variation in new firm formation rates. *Regional studies*, 28(4), 443-456.
- Rideout, E. C., & Gray, D. O. (2013). Does entrepreneurship education really work? A review and methodological critique of the empirical literature on the effects of university-based entrepreneurship education. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 329-351.
- Rinne, R. & Koivula, J. (2005). The changing place of the university and a clash of values the entrepreneurial university in the European knowledge society a review of the literature. *Higher Education Management and Policy*, 17(3), 91.
- Rise, J., Thompson, M., and Verplanken, B. (2003), "Measuring implementation intentions in the context of the theory of planned behavior", *Scandinavian journal of psychology*, 44(2), 87-95.
- Roberts, E. (1968). Entrepreneurship and technology: A basic study of innovators. *Research Management*, 11, 249-266.
- Roberts, E. (1969). Entrepreneurship and technology. Dans W. Gruber, & D. Marquis (Éds), *Factors in the transfer of technology* (p. 219-237). Cambridge : MIT Press.
- Robinson, P. B., Stimpson, D. V., Huefner, J. C., & Hunt, H. K. (1991). An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 15(4), 13-32.
- Rodrik, D. (2007). *One Economics Many Recipes. Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Röpke, J. (1998). The Entrepreneurial University, Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. Working Paper Department of Economics, Philipps-Universität Marburg, Germany, 15.
- Rothaermel, F. T., Agung, S. D., & Jiang, L. (2007). University entrepreneurship: a taxonomy of the literature. *Industrial and corporate change*, 16(4), 691-791.
- Rotter, J.B. (1966). "Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement", *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28.
- Routamaa, V., Hautala, T., and Rissanen, A. (2004). "Hunting for female entrepreneurs: entrepreneurial capacity and gender", *Proceedings from 2004 ICSB World Conference*.
- Rumelt, R. (1987). *Theory, Strategy, and Entrepreneurship. The Competitive Challenge*. D. Teece. Cambridge, MA, Ballinger.
- Saeed, S., Yousafzai, S. Y., Yani De Soriano, M., & Muffatto, M. (2015). The role of perceived university support in the formation of students' entrepreneurial intention. *Journal of Small Business Management*, 53(4), 1127-1145.
- Samuelsson, M., & Davidsson, P. (2009). Does venture opportunity variation matter? Investigating systematic process differences between innovative and imitative new ventures. *Small Business Economics*, 33(2), 229-255.
- Sanchez, J. C. (2011). "University Training for Entrepreneurial Competencies: Its Impact on Intention of Venture Creation," *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7, 239–254.
- Sandberg, W. R., & Hofer, C. W. (1987). Improving new venture performance: The role of strategy, industry structure, and the entrepreneur. *Journal of Business venturing*, 2(1), 5-28.
- Sansone, Giuliano, Daniele Battaglia, Paolo Landoni, and Emilio Paolucci. (2021). Academic spinoffs: The role of entrepreneurship education. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17, 369–99.
- Sarasvathy, S. D. (2001). Causation and effectuation: Toward a theoretical shift from economic inevitability to entrepreneurial contingency. *Academy of Management Review*, 26(2), 243-263.
- Sarasvathy, S. D. (2009). *Effectuation: Elements of entrepreneurial expertise*. Edward Elgar Publishing.

- Sautet, F. (2005). The role of institutions in entrepreneurship: implications for development policy. *Mercatus Policy Primer*, (1).
- Savitha, C. M., Siddaramaiah, B. S., & Shankara, M. H. (2015). Factors contributing to entrepreneurial behaviour of rural and urban women. *International Journal of Farm Sciences*, 5(2), 217-223.
- Say, J. B. (1971). *A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution and Consumption of Wealth*. A.M. Kelley Publishers, New York (First edition 1803).
- Scase, R. (1997). The role of small businesses in the economic transformation of Eastern Europe: real but relatively unimportant?. *International Small Business Journal*, 16(1), 13-21.
- Scherer, R., Adams, J., Carley, S., and Wiebe, F. 1989. Role model performance effects on development of entrepreneurial career preference. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 13, 53–81.
- Schimpurna, F., Nappo, F., & Marsigalia, B. (2022). Student Entrepreneurship in Universities: The State-of-the-Art. *Administrative Sciences*, 12(1), 5.
- Schlaegel, C., & Koenig, M. (2014). Determinants of entrepreneurial intent: A meta-analytic test and integration of competing models. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(2), 291-332.
- Schlaegel, C., Engle, R. L., Richter, N. F., & Taureck, P. C. (2021). Personal factors, entrepreneurial intention, and entrepreneurial status: A multinational study in three institutional environments. *Journal of International Entrepreneurship*, 19 (3), 357-398.
- Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press. Cambridge Mass. (First edition 1911).
- Schwarz, E., Almer-Jarz, D., and Wdowiak, M. (2005) "A structural model of entrepreneurial intent among students: findings from Austria", *RENT XIX*, Naples, Italy, November 17-18, 2005.
- Scott, M. G., & Twomey, D. F. (1988). The long-term supply of entrepreneurs: students' career aspirations in relation to entrepreneurship. *Journal of small business management*, 26(4), 5.
- Scott, W. Richard. 2008. *Institutions and organizations: Ideas and interests*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Secundo, G., Del Vecchio, P., Schiuma, G., & Passiante, G. (2017). Activating entrepreneurial learning processes for transforming university students' idea into entrepreneurial practices. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 23(3), 465-485.
- Secundo, Giustina, Gioconda Mele, Giuliano Sansone, and Emilio Paolucci. (2020). Entrepreneurship Education Centres in universities: Evidence and insights from Italian "Contamination Lab" cases. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 26, 1311–33.
- Segal, N. S. (1986). Universities and technological entrepreneurship in Britain: some implications of the Cambridge phenomenon. *Technovation*, 4(3), 189-204.
- Sexton, D. L. (1987). Advancing small business research: utilizing research from other areas. *American Journal of Small Business*, 11(3), 25-30.
- Sexton, D. L., & Bowman, N. (1985). The entrepreneur: A capable executive and more. *Journal of business venturing*, 1(1), 129-140.
- Shane, S. (2003). *A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus*. Cheltenham, U.K.: Edward Elgar Publishing.
- Shane, S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Organization science*, 11(4), 448-469.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2003). Guest editors' introduction to the special issue on technology entrepreneurship. *Research policy*, 32(2), 181-184.
- Shapiro, A. (1982). "Social dimensions of entrepreneurship". In C. A. Kent et al. (eds.), *"The Encyclopedia of Entrepreneurship"* (pp. 72–89). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sharma, P., and Chrisman, J. J. (1999). Toward a reconciliation of the definitional issues in the field of corporate entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 11–27.
- Sheeran, P. and Orbell, S. (1999), "Implementation intentions and repeated behaviour: Augmenting the predictive validity of the theory of planned behaviour", *European journal of social psychology*, 29(23), 349-369.
- Shen, T., Osorio, A. E., Settles, A. (2017). Does family support matter? The influence of support factors on entrepreneurial attitudes and intentions of college students. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 23(1), 24-43.
- Sherkat, A., & Chenari, A. (2022). Assessing the effectiveness of entrepreneurship education in the universities of Tehran province based on an entrepreneurial intention model. *Studies in Higher Education*, 47(1), 97-115.
- Sheshi, Adela, and Donika Kërçini. "The role of Transactional, Transformational and Participative Leadership in performance of SME's in Albania." *Albanian Journal of Agricultural Sciences* (2017): 285-292.

- Shirokova, G., Osiyevskyy, O., & Bogatyreva, K. (2016). Exploring the intention–behavior link in student entrepreneurship: Moderating effects of individual and environmental characteristics. *European Management Journal*, 34(4), 386-399.
- Shook, C. L., Priem, R. L., and McGee, J. E. (2003), “Venture creation and the enterprising individual: A review and synthesis”, *Journal of management*, 29(3), 379-399.
- Sieger, Philipp, Urs Fueglistaller, Thomas Zellweger, and Ilija Braun. (2018). Global Student Entrepreneurship 2018: Insights From 54 Countries. St. Gallen/Bern: KMU-HSG/IMU. In Global GUESSS Report 3. St. Gallen: University of St. Gallen.
- Sine, W. D., & David, R. J. (2003). Environmental jolts, institutional change, and the creation of entrepreneurial opportunity in the US electric power industry. *Research Policy*, 32(2), 185-207.
- Singh, R. P., Hills, G. E., Lumpkin, G. T., & Hybels, R. C. (1999). The entrepreneurial opportunity recognition process: Examining the role of self-perceived alertness and social networks. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 1999, No. 1, pp. G1-G6). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Singhry, H.B. (2015). The effect of technology entrepreneurial capabilities on technopreneurial intention of nascent graduates. *Eur. J. Bus. Manag.*, 7, 8–20.
- Smallbone, D., & Rogut, A. (2005). The challenge facing SMEs in the EU’s new member states. *The International Entrepreneurship and Management Journal*, 1(2), 219-240.
- Smallbone, D., & Welter, F. (2001). The distinctiveness of entrepreneurship in transition economies. *Small business economics*, 16(4), 249-262.
- Smallbone, D., & Welter, F. (2006). Conceptualising entrepreneurship in a transition context. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 3(2), 190-206.
- Smallbone, D., Welter, F., Isakova, N., and Slonimski A. (2001). “The contribution of small and medium enterprises to economic development in Ukraine and Belarus: Some policy perspectives”, *MOCT-MOST*, 11, 253-273.
- Sokol, M. (2001) ‘Central and Eastern Europe a decade after the fall of state-socialism: regional dimensions of transition processes’, *Regional Studies*, 35(7), 645–655.
- Soomro, B. A., Lakhan, G. R., Mangi, S., & Shah, N. (2020). Predicting entrepreneurial intention among business students of public sector universities of Pakistan: an application of the entrepreneurial event model. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 16(3), 219-230.
- Souitaris, V., Zerbini, S., and Al-Laham, A. (2007). “Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources”. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566-591.
- Spencer, J. W., Murtha, T. P., & Lenway, S. A. (2005). How governments matter to new industry creation. *Academy of Management Review*, 30(2), 321-337.
- Spiegel, M., Marx, C. (2011). Defining Technology Entrepreneurship. In *IEEM 2011, Proceedings of 2011 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management* (pp. 1623-1627). IEEE.
- Sporn, B. (2001). Building adaptive universities: Emerging organisational forms based on experiences of European and US universities. *Tertiary Education & Management*, 7(2), 121-134.
- Stevenson, H.H., Roberts, M.J. & Grousbeck, H.I. (1985). *New Business Ventures & the Entrepreneur*: Homewood, IL: Richard D. Irwin
- Stewart, W. and Roth, P. (2007). “A meta-analysis of achievement motivation differences between entrepreneurs and managers”, *Journal of Small Business Management*, 45(4), 401-421.
- Stojčić, N. (2021). Collaborative innovation in emerging innovation systems: Evidence from Central and Eastern Europe. *The Journal of Technology Transfer*, 46(2), 531-562.
- Storey, D. J. (2000). “Six Steps to Heaven: Evaluating the Impact of Public Policies to Support Small Business in Developed Economies,” in *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*. Eds. D. Sexton and H. Landstrom. Oxford: Blackwell, 176–193.
- Su, Y., Zhu, Z., Chen, J., Jin, Y., Wang, T., Lin, C. L., & Xu, D. (2021). Factors Influencing Entrepreneurial Intention of University Students in China: Integrating the Perceived University Support and Theory of Planned Behavior. *Sustainability*, 13(8), 4519.
- Suárez-Álvarez, J., & Pedrosa, I. (2016). The assessment of entrepreneurial personality: The current situation and future directions. *Papeles del Psicólogo*, 37(1), 62-68.
- Subotzky, G. (1999). Alternatives to the entrepreneurial university: New modes of knowledge production in community service programs. *Higher education*, 38(4), 401-440.

- Sutton, S. (1998). Predicting and explaining intentions and behavior: How well are we doing?. *Journal of applied social psychology*, 28(15), 1317-1338.
- Svetličič, Marjan, Andreja Jaklič, and Anže Burger. (2007) "Internationalization of small and medium-size enterprises from selected central European economies." *Eastern European Economics*, 45(4), 36-65.
- Tegtmeier, S. (2006). "Entrepreneurship and the „Theory of Planned Behavior“ - empirical implications for promoting students' entrepreneurial activity", *RENT XX*, Brussels (Belgium), November, 2006.
- Thursby, M. C., Fuller, A. W., & Thursby, J. (2009). An integrated approach to educating professionals for careers in innovation. *Academy of Management Learning & Education*, 8(3), 389-405.
- Timmons, J. A. (1997). *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century* (5th ed.). Boston, MA: Irwin McGraw-Hill.
- Tkachev A. and Kolvereid L., (1999). "Self-employment intentions among Russian students", *Entrepreneurship and Regional Development*, 11(3), 269 – 280.
- Todorov, K., Kolarov, K., & Smallbone, D. (2011). Promoting cross-border entrepreneurship in Bulgaria: A case for policy treatment. *Handbook of Research on Entrepreneurship Policies in Central and Eastern Europe*, 62-63.
- Tridico, P. (2013) 'Values, institutions and models of institutional change in transition economies after the fall of Berlin Wall', *Challenge*, 56(3), 6-27.
- Trivedi, R. (2016). Does university play significant role in shaping entrepreneurial intention? A cross-country comparative analysis. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 23(3), 790-811.
- Trivedi, R. H. (2017). Entrepreneurial-intention constraint model: A comparative analysis among post-graduate management students in India, Singapore and Malaysia. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 1-23.
- Trivić, J. and Petković, S. (2015) 'Different features of transition economies: institutions matter', in Dana, L.P. and Ramadani, V. (Eds.): *Family Businesses in Transition Economies*, pp.71-96, Springer International Publishing.
- Ucbasaran, D., Westhead, P., & Wright, M. (2008). Opportunity identification and pursuit: does an entrepreneur's human capital matter?. *Small business economics*, 30(2), 153-173.
- Unger, J. M., Rauch, A., Frese, M., & Rosenbusch, N. (2011). Human capital and entrepreneurial success: A meta-analytical review. *Journal of Business Venturing*, 3(26), 341-358.
- Urbano, D. (2003). Factores condicionantes de la creación de empresas en Catalunya. Un enfoque institucional. Doctoral thesis. Departament d'Economia de l'Empresa. Universitat Autònoma de Barcelona. An abridged English version has been published under the title "New business creation in Catalonia: support measures and attitudes towards entrepreneurship". Barcelona: Col.lecció d'estudis CIDEM.
- Urbano, D., Aparicio, S., Guerrero, M., Noguera, M., & Torrent-Sellens, J. (2017). Institutional determinants of student employer entrepreneurs at Catalan universities. *Technological Forecasting and Social Change*, 123, 271-282.
- van der Zwan, P., & Thurik, R. (2017). Entrepreneurship as a process: Empirical evidence for entrepreneurial engagement levels. *The Wiley Handbook of Entrepreneurship*. Chichester: Wiley-Blackwell. (pp. 25-35).
- Van Gelderen, M., Kautonen, T., Wincent, J., & Biniari, M. (2018). Implementation intentions in the entrepreneurial process: concept, empirical findings, and research agenda. *Small Business Economics*, 51(4), 923-941.
- Van Looy, B.; Landoni, P.; Callaert, J.; Van Pottelsberghe, B.; Sapsalis, E.; Debackere, K. (2011). Entrepreneurial effectiveness of European universities: An empirical assessment of antecedents and trade-offs. *Res. Policy*, 40, 553-564.
- Van Praag, C. M. (1999). Some classic views on entrepreneurship. *De Economist*, 147(3), 311-335.
- Van Praag, C. M., & Versloot, P. H. (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research. *Small business economics*, 29(4), 351-382.
- Van Roy, V., & Nepelski, D. (2016). Assessment of framework conditions for the creation and growth of firms in Europe. *Joint Research Centre, JRC Scientific and Policy Reports-EUR*, 28167.
- Varela, R. and Jimenez, J.E. (2001) 'The effect of entrepreneurship education in the universities of Cali', *Frontiers of Entrepreneurship Research, Babson Conference Proceedings*, www.babson.edu/entrep/fer.
- Veciana, J. (1998). Teoria y Política de la Creación de Empresas. Paper presented at "Jornada dels Economistes", Barcelona.
- Veciana, J. (1999). Creación de Empresas como Programa de Investigación Científica. *Revista Europea de Dirección y Economía de la Empresa*, 8(3): 11-36.

- Veciana, J. M., Aponte, M., and Urbano, D. (2005). "University students' attitudes towards entrepreneurship: a two countries comparison", *International Entrepreneurship and Management Journal*, 1(2), 165-182.
- Venkataraman, S. (1997). The distinctive domain of entrepreneurship research: An editor's perspective. In J. Katz & R. Brockhaus (Eds.), *Advances in entrepreneurship, firm emergence and growth*: Vol. 3, 119–138. Greenwich, CT: JAI Press.
- Venkataraman, S. (2004). Regional transformation through technological entrepreneurship. *Journal of Business venturing*, 19(1), 153-167.
- Verheul, I., Thurik, R. and Grilo, I. (2006). "Determinants of self-employment preference and realization of women and men in Europe and the United States", *RENT XX*, Brussels (Belgium), November, 2006.
- Verplanken, B. and Faes, S. (1999), "Good intentions, bad habits, and effects of forming implementation intentions on healthy eating", *European Journal of Social Psychology*, 29(5 6), pp. 591-604.
- Vesper, K. H. (1990). New venture strategies. *University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for entrepreneurial leadership historical research reference in entrepreneurship*.
- Vladimirov, J., Yordanova, D., Simeonova-Ganeva, R. (2014) "Internationalization of Bulgarian SMEs in textile industry", ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI", FACULTE DES SCIENCES ECONOMIQUES ET DE GESTION, Tome 12.
- Vladimirov, Z. (2015). Factors for the e-business adoption by small tourism firms and the role of shadow economic practices. *European Journal of Tourism Research*, 10, 5-34.
- Vladimirov, Z. (2016). SME Innovations and Performance: The Mediating Role of Product Innovation. *International Review of Entrepreneurship*, 14(2).
- Vladimirov, Z., Davidkov, T, Yordanova, D. (2017). The influence of the perceptions of institutional environment on entrepreneurial plans: exploring the moderating effects of firm age and firm size in Bulgarian enterprises. *Problems and Perspectives in Management* , 15(1-1), 175-182.
- Vladimirov, Z., Umpleby, S., Mekhonoshin, K. (2009). A Global University for a Global Village, *Cultural Studies / Critical Methodologies*, Issue devoted to "James Carey and his Pedagogical Legacies", 9, 446-461.
- Walter, S. G., & Heinrichs, S. (2015). Who becomes an entrepreneur? A 30-years-review of individual-level research. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 22(2), 225.
- Walter, Sascha, Praveen Parboteeah, and AchimWalter. (2013). University departments and self-employment intentions of business students: A cross-level analysis. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37, 175–200.
- Wang C. and Wong P. (2004) "Entrepreneurial interest of university students in Singapore", *Technovation*, 24(2), 163–172.
- Wang, M., Cai, J., Soetanto, D., & Guo, Y. (2021). Why do academic scientists participate in academic entrepreneurship? An empirical investigation of department context and the antecedents of entrepreneurial behavior. *Journal of Small Business Management*, 1-32.
- Wells, J. (2012). The role of universities in technology entrepreneurship. *Technology Innovation Management Review*, 2(4), 35.
- Welsch, H. P., & Young, E. C. (1982). The information source selection decision: The role of entrepreneurial personality characteristics. *Journal of Small Business Management*, 20, 49.
- Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship—conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship theory and Practice*, 35(1), 165-184.
- Welter, F., Smallbone D., Aculai E., Isakova, N., and Schakirova, N. (2003), "Female Entrepreneurship in Post Soviet Countries", in Butler, J. (ed.) *New Perspectives on Women Entrepreneurs*, Information Age, Greenwich, pp. 243 – 269.
- Williams, N. and Vorley, T. (2015). Institutional asymmetry: how formal and informal institutions affect entrepreneurship in Bulgaria. *International Small Business Journal*, 33 (8), 840-861.
- Williamson, O. (2000): "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead". *Journal of Economic Literature*, Vol.38, 595-613.
- Wilson, F., Kichul, J., and Marlino, D. (2007). "Gender, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial career intentions: implications for entrepreneurship education", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 387 – 406.
- Wilson, F., Marlino, D., and Kickul, J. (2004). Our entrepreneurial future: examining the diverse attitudes and motivations of teens across gender and ethnic identity. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 9 (3), 177–198.
- World Bank, 2020. *Doing Business (2020). Region Profile: European Union (EU)*. Washington: World Bank.
- Wright, Mike, Donald Siegel, and Philippe Mustar. (2017). An emerging ecosystem for student start-ups. *The Journal of Technology Transfer*, 42, 909–22.

- Wright, Mike, Philippe Mustar, and Donald Siegel. (2019). *Student Start-Ups: The New Landscape of Academic Entrepreneurship*. World Scientific Series on Public Policy and Technological Innovation; Singapore: World Scientific, vol. 1.
- Xue, J., & Klein, P. G. (2010). Regional determinants of technology entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 1(3), 291-308.
- Yalamov, T. T. (2021). Innovation in companies at a time of crisis: What is the role of R&D units and employment of academic researchers in business?. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), 402-407.
- Yordanova, D., Filipe, J. A., (2019). Towards Entrepreneurial Universities: Barriers, Facilitators, and Best Practices in Bulgarian and Portuguese Universities. *International Journal of Economics & Business Administration (IJEBA)*, 7(4), 213-227.
- Yusof, M. & Jain, K.K. (2010). Categories of university-level entrepreneurship: a literature survey. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 6(1), 81-96.
- Zapkau, F. B., Schwens, C., & Kabst, R. (2016). The Role of Prior Entrepreneurial Exposure in the Entrepreneurial Process: A Review and Future Research Implications. *Journal of Small Business Management*, 1(55), 56-86.
- Zhang, G., Peng, X., & Li, J. (2008). Technological entrepreneurship and policy environment: a case of China. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(4), 733-751.
- Zhao, H., S. E. Seibert, and G. E. Hills (2005). "The Mediating Role of Self-Efficacy in the Development of Entrepreneurial Intentions," *Journal of Applied Psychology* 90(6), 1265–1272.
- Zhou, C., and Peng, X. (2008). The entrepreneurial university in China: nonlinear paths. *Science and Public Policy*, 35(9), 637-646.